

419276

PRESCURTARE

DE

ISTORIA ISRAELIȚILOR

IN

EPOCA POSTBIBLICĂ

culésă și prelucrată pentru

usul elevilor israeliți din clasa IV-a primară și din clasele secundare cursul inferior

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
ISAAC DAVID BALLY

alias

ISAAC PAVICION

Profesor.



BUCURESCI

LIBRARIA

I. STEINBERG

Strada Carol I. No. 40.

TIPOGRAFIA

ISAC BINDER

Strada Brezoianu No. 1

1887.

Pretul 80 Bani

N. 516 *Julio 1887*

PRESCURTARE

DE

ISTORIA ISRAELIȚILOR

IN

EPOCA POSTBIBLICĂ

culésă și prelucrată pentru

usul elevilor israeliți din clasa IV-a primară și din clasele secundare cursul inferior

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ISAAC DAVID BALLY

• alias

ISAAC DAVICION

Profesor.



BUCURESCI

LIBRARIA L. STEINBERG.

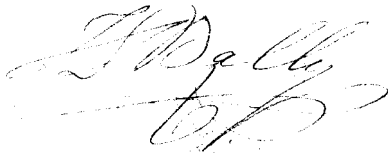
1887.

419276

N^o 241.

Tóte drepturile rezervate.

Exemplarele ce nu vor purta semnătura mea vor fi considerate ca contrafacere și atât editorii precum și vînzătorii vor fi urmăriți conform legilor.



Braa iubitelui meu profesor

de

ISTORIA UNIVERSALĂ

Domnului Petre Cernatescu

Ca semn de adâncă recunoscianță

dedic această carticică.

BCU Cluj-Napoca



RBCFG202100058

AUTORUL

PRECVINTARE



Cărticica cu care îndrăsnim a ne prezenta publicului o considerăm ca o urmare a Istoriei Biblice a Rever. Rabbîn D-r. M. Gaster, apărută în 1882 în editura Societății pentru publicarea de cărți didactice israelito-române.

Ea este destinată a umplea aceeași lacună, însă numai întru cât privesce Istoria poporului lui D-zeu în epoca postbiblică. De aceea, în compunerea ei, ne am condus întru toate după principiile menționate în precuvîntarea sus numitei Istorie biblice.

Mulțimea obiectelor cu cari sînt împovărați copiii în toate școlile, și mai cu seamă elevii israeliți, cari, pe lângă cele alte obiecte de studiu, din programele oficiale, mai au să învețe și religiunea mosaică, al cărei studiu singur îmbrățișează atâtea discipline, ne a impus datoria d'a fi cât se poate de concisi.

În prelucrarea acestei cărticelc ne am servit cu mai multe opere, într'altelc cu compendiele lui Hecht-Kayserling, D-r. Cassel, Fischer, Reinach și E. A. Astruc.

Lucrarea noastră, fiind prima, care apare în limba patriei, o recomandăm indulgenței publicului și stimabililor noștri colegi.

Fie ca această cărticică să deștepte, în inimile elevilor de confesiunea noastră, dorul d'a cunoște pe larg venerabilele izvoare ce conțin tesaurile noastre istorice și ca ei să fie pătrunși de nobila mândrie că aparțin unei națiuni careia i s'a dat d'a tot puternicul misiunea d'a împrăscia în calea lor semintele desrobirei omenirei, prin credința în Ființa Nemărginită, prin legea ideală a adevărului, prin strălucirea rațiunii curățite și a nu se odihni pînă în ziua când peste tot pămîntul nu va fi de oât o singură națiune de frați, fii ai unui singur tată ceresc.

J. D. Bally.

Bucuresci 3 Iyar 5647.



PRESCURTARE
DE
ISTORIA ISRAELIȚILOR ÎN EPOCA POSTBIBLICĂ

PARTEA I

§ 1. Israel sub dominațiunea Grecilor. Alexandru cel mare.

După morțea lui Nehamya, Palestina a stat încă vr'o sută de ani sub domnia Perșilor. Dar regatul persan căzu sub loviturile lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei.

Cînd acesta împresură Tirul, capitala Feniciei, ceru de la Marele-Preot Yaddua să i trimită trupe auxiliare și provisiuni. Yaddua refusă, observând că el a jurat credință regelui Persiei, că ar fi dar nedrept și păcat să dea ajutor inimicilor lui. Plin de mânie pentru acest refuz, Alexandru, după luarea Tirului, porni cu totă oștirea lui asupra Ierusalimului.

Marele-Preot, care acum voia să împlînzescă mânia puternicului cuceritor, îi eși înainte în ornatul său pontifical, însoțit de cei mai distinși cetățeni, urîndu-i buna venire în pace. La vederea Marelui-Preot se potoli mînia lui Alexandru, îl salută cu prietenia și se închină la numele lui D-zeu cel purta preotul pe fruntea lui. Plin de respect, înaintă Alexandru spre orașul cel sfânt, avînd la dréptă-i pe Marele-Preot Yaddua, în mijlocul uimirei ce coprinsese pe generalii săi și al bucuriei nespuse ce simțiau Iudeii. Puse să se facă sacrificie pentru dînsul și s'arată forțe favorabil noilor săi supuși. Le acordă deplina toleranță

religiósă și i liberă de impositate pe anul sabbatic (Șemita).

Plini de bucuria pentru acéstă, Israeliții își arătară recunoștința lor, dând numele de Alexandru la toți băeții născuți în accl an și de Alexandra la tóte fetele.

Dar cu tótă fericirea lor, ei rēmaseră credincioși religiunii lor părintesci, și când Alexandru, după supunerea complectă a Persiei, vrēnd sē rezidească cetatea Babilonului și să reînălțe într'ēnsa templul lui Baal, porunci ca Iudeii să ajute la zidire, Israeliții protestară zicēnd că ar fi contra promisiunii ce li s'a dat a pretinde de la ei ceva ce este împotriva religiei lor, adecă restaurarea unui templu idolatru, Alexandru respectă alipirea lor la credința părintescă și i scuti de îndatorirea d'a participa la zisa zidire.

§ 2. Ptolomeii.

După mórtea lui Alexandru cel Mare, Siria și cu dīnsa Iudea căzu lui Seleucu Nicator, carele se arētă favorabil Israeliților și le acordă drepturi egale cu ale Grecilor. Sub guvernul sēu fu întrodusă o nouă numerare a anilor, adecă *era seleucida*.

Puțin timp după aceea, Iudea căzu în puterea Egiptului și a stat sub dominațiunea Ptolomeilor vr'o 100 de ani. Cel d'întâiu, Ptolomeu Lagi, le puse *pontifici* cari fură nu numai căpeteniile religioase ale poporului lor, ba încă tot d'o dată și șefi politici. Dar acésta demnitate o acordă de multe ori unor bărbați ce nu o meritaū. Cel d'al doilea, Ptolomeu Filadelful, provocă, prin o scrisóre plină de favóre, însoțită de daruri multe și bogate, pe Marele-Preot Ela-

zar, să i trimită la Alexandria bărbați erudiți ca să i traducă biblia în limba grăcă. Elazar îi trimise 72 de erudiți, cari îi împliniră dorința și compuseră așa numită *Septuagintă*, adecă traducerea celor 70.

Al treilea, Ptolomeu Evergetes, fu asemenea favorabil Iudeilor, dar urmașul său, Filopator, îi persecută. Acesta își puse odată în cap să vază sfînta sîntelor și de ore ce nu-i putură acorda acêsta, pentru că acolo nu putea intra nimeni altul de cât Marele Preot și acesta chiar n'avea voia să o facă de cât numai în ziua iertărilor, el pătrunse cu sila, dar apucat de un leșin subit, fu scos bolnav d'acolo. El își rezbună, scotând din funcțiunile publice pe toți Israelitiții din statele sale și impunându-le să părăsiască credința lor. Israelitiții pioși din Egipt nu se supuseră la acêstă și de acea el îi aduse pe toți legați la un circ din Alexandria, spre a fi striviți de nisce elefanți îmbătați. Intimidați de strigătul de spaimă al Israelitiților, elefanții nu s'aruncară asupra acestora ci asupra privitorilor. Filopator păru atunci a se căi de cruzimele lui și retrase asprele decrete ce dedese contra Israelitiților. Dar Israelitiților li se recise ja inima, ei nu putură uita atît de ușor cruzimele lui trecute și doriră a se vedea scăpați de jugul egiptean. Dorința lor nu întîrziă a se împlini.

§ 3. Iudea sub Surieni

Sub succesorul lui Filopator, Ptolomeu Epifanes, Antioch cel Mare, regele Suriei, smulse Iudea din puterea Egiptenilor și o uni cu regatul său. Israelitiții se simțiră atrași spre dînsul, ca pe timpul regilor seleucizi, strămoșii săi. Antioch îngrijii pentru menținerea cultului lor și le acordă mulțime de libertăți. Treizeci și șapte de ani fu bine

făcătorul lor. Și fiul său, Seleuc Filopator, îi iubi. Acestuia urmă fratele său, Antioch Epifanes, care procedă împotriva lor cu mare cruzime. Pontificatul cel Mare, care era ocupat de piosul Onia III, Epifanes îl dade pentru câți-va talenți de argint, întâi lui Iason, apoi fratelui său Menelaū. Din acesta rezultă o revoluțiune ce avu cele mai triste urmări.

Preoții Mari, cei nelegiuți, se dopărtară de poporul lor și se dederă la moravurile Grecilor și la datinele păgănilor. Necredința se întinse. La acesta se adăoseră cruzimele lui Antioch, el năvăli în Ierusalim, jefui templul, ucise mai multe mi de Israeliti și decretă abolirea cultului iudaic. Spre semn de rene-gare, Iudeii erau dator să mănânce carne de animale oprite; pe altarele lor fură sacrificăți porci, manuscrisele sfintei scripturi fură arse și ori ce practicare a religiunii fu pedepsită cu mörte. In tōta țara, Iudeii fură siliți a călca poruncile legei mosaice. Cu tōte acestea, mulți din ei suferiră mai bine mörtea, de cât să se abată de la religiunea lor. Ast-fel un bătrēn anume Elazar, carele nici în aparența nu vru să violeze legea, de și prin acesta ar fi putut să și scape viața. Tot ast-fel făcu și o mama piōsă, anume Hanna, care văzu înaintea ochilor săi ucigânduise cei 7 fi și care apoi strigă: „Spuneți tatălui ceresc, Abraham a vrut să-i ofere în holocaust numai un fiū, eū i-am sacrificat șapte și apoi se duse la mörte sfințind numele lui D-zeū.

§ 4. Macabeii.

In orașul Modin, nu departe de Ierusalim, trăia o familiă de preoți, anume Hașmonaim, al cărei cap,

bătrînul Matatyau, era fiul Marelui-Preot Yohanau. Matatyau avea cinci fii: Iohanau, Şimon, Iuda (Maqabi) Elazar şi Ionathan. Din porunca lui Antioch, veni şi la Modin un pristav, spre a introduce şi aci cultul idolilor. Bătrînul Matatyau trebuia să dea exemplul de renegare. Dar el dete un răspuns precis şi constant trimisului regelui. „Eu şi casa mea rămânem credincioşi D-zeului nostru“. Apoi îndemnă pe toţi cei cu frica de D-zeu, să părăsască cetatea şi urmându-l, ei se retraseră prin munţii de prin prejur. Cu un curaj admirabil, se luptară pentru credinţa lor, pedepsiră pe renegaţi şi zdrobiră pe persecutorii lor. În primul an al luptei, muri piiosul Matatyau. Înaintea morţii sale, chemă pe toţi fii săi şi le porunci să continue opera începută a luptei pentru independenţa. Şimon urma să fie sfătuitorul lor, Iuda Maqabi, generalisimul. Ei cinstiră voinţa tatălui lor şi făcură precum le poruncise. Cu un eroism mai fără esemplu în istoria omenirii, Iuda atacă, cu mica lui trupă, armata numeroasă a inamicului şi întusiasă atât de mult pe ai săi pentru cauza sîntei noastre religii, în cât nici un pericol, or cât de mare nu mai fu în stare să-i intimideze. Bătu armata lui Apoloniu, care ucidea fără milă pe locuitorii nevinovaţi ai Ierusalimului. Seron, comandantele Coelesuriei, fu bătut şi el lângă Beth-Horon; o a treia armată, de 47 mii de inşi sub comanda lui Nicanor şi Gorgias, fu pusă pe fugă, în fine o a patra armată, forte de 60000 de inşi comandată de Lysias, fu nimicită lângă Beth-Sur.

După aceste victorii Iuda Maqabi se îndreptă asupra Ierusalimului. Cetatea fu luată şi îndată se ocupă cu curăţirea şi restaurarea templului. În mijlocul strigătelor de bucuria ale poporului, Maqabi zidi un

noû altar și aduse atotputernicului sacrificie de mulțumire. Opt zile d'a rândul ținură solemnitățile reînăugurării sanctuarului (Chanuka). Aceste opt zile începură de la 25 Kislev, și se hotărî ca, spre amintirea acestor victorie, să se celebreze în fie care an serbătorea Chanuka cu iluminățiune și cântice de laudă și de mulțumire către a totputernicul.

Dar lupta nu era încă terminată. Când Antioch, plin de căință pentru cruzimele sale, muri de o bôlă scărbôsă și fôrte durerôsă, fiul său conduse contra Iudeilor o mare armată. Cu ocasiunea acestei bătălii, perdu viéta Elazar, cel mai generos frate al lui Iuda. Văzând un elefant impodobit cu insemnele regale și crezând că purta pe regele, Elazar se vîrî sub dînsul, îl străpunse și muri strivit de căderea elefantului.

Puțin timp după aceea, se sui pe tronul Suriei Demetriu Sotir. Acesta, îndemnat de preotul Alkim, un trădător, reîncepu războiul contra lui Iuda, carele cu puțin mai nainte încheiase un tractat de alianță cu Romanii. Bătălia se dete lîngă orașul Berra. Cu 800 de inși îndrăzni Maqabeul să începă lupta în contra mulțimei celei mari a cotropitorilor patriei sale. Lupta fu foarte crîncenă și desperată. Iuda căzu ca un erou (3600). Bravura și eroismul său aû rămas proverbiale. Frații sei îl transportară de pe câmpul luptei și l înmormântară în Modin.

§ 5. Ionathan și Șimon

Ionathan, fratele lui Iuda Maqabi, urmă cu multă bravură lupta pentru independența. Sub nepotul lui Antioch, Ionathan ajunse la mari onoruri, dar Trifon tutorele regelui, care voia să devie el însuși rege,

căută să câştige pe Jonathan prin linguşiri şi promisiuni, că doreşte să-i dea cetatea Ptolemaida. Haşmoneul se duse fără temă ca să ia cetatea în primire. Dar trădătorul avîndu-l în mână, puse de l ucise împreună cu fiul său. Jonathan apăraseră patrusprezece ani cauza poporului său cu înţelepciune şi abilitate.

Lui îi urmă Şimon, care isbuti în fine să restabilească independenţa complectă a Iudeei ce o pierduse cu dărămarea primului sanctuariu. El goni din toate cetăţile Iudeei garnisioanele suriene, întări castelul Sionului şi sili pe Surieni să recunoască independenţa regatului judaic. Luptele pentru independenţa ţinuseră douăzeci şi cinci de ani şi acum în locul erei seleucide, se întroduse era lui Şimon. S'a dat apoi lui Şimon demnitatea ereditară de principe şi de mare preot şi spre amintirea declaraţiunii independenţei, s'a instituit o serbătoare. S'au bătut monede, din cari unele se găsesc pînă în ziua de astăzi.

Timpul de pace îl întrebuiţă Şimon în întocmire de așezăminte folositoare. Lui se datoresce instituţiunea Sinedriului o jurisdicţiune care a devenit un scut pentru religiunea atât de părăsită. Dar şi acest nobil Haşmoneu, ca şi toţi fraţii sei, n'a putut avea o moarte naturală. În anul al optulea al domniei sale, el a fost ucis prin trădare de către chiar ginerele său.

Yohanan fusese şi el prins şi ucis într'o invasiune a Arabilor.

§ 6. Israelitii după Şimon. Sinedriul.

Sub domnia Grecilor, Israelitii îşi însuşiră atât limba cât şi ştiinţele acestora. Din unirea doctrinei judaice cu filosofia greacă, rezultată apoi așa numitele

apocrife, scrieri excluse, cari nu fură priimate în *canonul*, adecă în colecțiunea celor 24 de cărți sfinte. La aceste *apocrife* aparțin cele două cărți ale Maqabeilor, sciința lui Iehoșua Ben Sira, Iudith, Toviya, Baruch etc.

Din nefericire însă, Iudeii adoptară nu numai limba și cunoscințele Grecilor, dar și moravurile lor cele stricate. Ajutați de preoți blestemați ca Iason și alții asemenea lui și cari iubiau plăcerile desfrămate ale păgănilor mai mult de cât bucuriile curate și simple ale credinței lor, religiunea căzu în părăsire. Cu toate acestea nu lipsiră nici acum bărbați cari se luptară pentru susținerea legii și se stabiliră astfel instituțiuni ce și au luat drept misiune a respândi temerea de D-zeu și fidelitatea la credința străbunilor lor. O asemenea instituțiune fu *Marele Sinod* ce fusese creat de *Ezra hasofer*, dar rămăsese mult timp neobservat. Bărbaților marelui sinedriu (anșe *keneseth haghedola*) li se datoresce colecțiunea *canonului*, introducerea rugăciunii *Ș'ma Israel*, redacțiunea celor 3 d'ntie și celor 3 din urmă benedicțiunii din *Ș'mone Esre* și *birkath hamazon*. Mulți din acești bărbați cu temere de D-zeu, ne au lăsat frumoșe maxime și proverbe morale. Așa de exemplu, *Șimon* cel drept zicea: „Lumea se susține pe trei lucruri: pe lege, cultul adevăratului D-zeu și binefacere.“ *Antigon* din *Soho* zicea: „Să nu fiți ca robii, cari slujesc pe stăpâni lor numai pentru plata“. *Marele Sinedriu* stăruia asemenea ca să se deschiză în toate comunitățile sinagoge și școli. Locurile de adunare pentru rugăciune și învățământ se numiau sinagoge. Se făceau 3 rugăciuni pe zi: *diminéta* (*șaharith*), *tóca* (*minha*) și *séra* (*arvith*). Afară de sâmbete și serbători, se ci-

tia în cartea leger și în fie care luna și joia. Pe timpul persecuțiilor lui Antioch, în loc d'a se citi din Torah, se citiau din profeti capitole cu subiecte cari puteau să amintescă conținutul Perașiothelor și aceste capitole se obicinuesc a se citi pînă în ziua de astăzi și se numesc haftaroth, adică *lecturi de congediare* sau *finale*.

După trecere de cît-va timp, s'a introdus și obiceiul d'a traduce și d'a explica poporului Perașama citită. Cu modal acesta rezultară Targumimii, adică traduceri parafraștice. Cei ce cunoscău S-ta Scriptura și erudiții erau foarte stimați de popor și înlocuiau acum pe profetii din timpurile de mai înainte.

§ 7. Sinedriul din Ierusalim

Erudiții, cari se îngrijău mai cu sémă pentru ca să nu se uite legea dintre Iudei, se siliră nu numai a cultiva studiul ei, a l'argi și a l' transmite din tată în fiu (Tradițiunea), ba încă luară în mînile lor *jurisprudența și jurisdicțiunea* și creară un fel de autoritate judiciară, căreia aparținea dreptul d'a da edicte religioșe și d'a decide în casuri de litigiu. Aceasta înaltă autoritate ce se compunea din 71 membri, purta numele de Sinedriu și și avea reședința în Ierusalim. Sinedriul ținea în mînile sale autoritatea supremă, putea să judece pe preoții cei mari și pe principii, hotăria despre război și pace, avea dreptul de viață și de mörte. Capul sinedriului se numia *Nasi, Principe*, sau *Patriarh*; lîngă dînsul se afla Vice-Președintele (Ab Beth-Din). Priimirea și inițierea unui membru se făcea de către *Nasi*, prin punerea mînilor sale pe capul inițiatului (*Semika*). Ședințele sinedriului erau publice și se țineau în sala

viciilor lor. Acestia sunt fanaticii și hipocriții atât de defârnați chiar de Talmudul și cărora li se dăde mai tîrziu numele de Farisei (*Perușim*), dar la început acest nume aparținea numai susținatorilor și propagatorilor sinceri ai religiunii lui Moise.

Saduceii (*Șadușim*) fură numiți astfel după numele lui *Șadoq*, fundatoarele sectei lor, carele, neînțelegând bine maxima învățătorului său Antigon Sohitul: „Nu fiți ca selaviile cari slujesc pe stăpânul lor numai pentru plată“, gândi că nu este nici recompensă nici pedepsă în lumea eternă. Ei ținea cu tăria la litera sfintei scripturi și refușau or ce comentariu său explicațiune spirituală, tăgăduiau resplata în cea altă lume, nemurirea sufletului și doctrina unei providențe divine. Viața pămîntescă era pentru ei totul. De aci provenia egoismul lor și îndiferența ce arătau către cei alți omeni. Ei erau adversarii politici și religioși ai Fariseilor. Numărul lor nefind nici o dată mare, ei dispărură puțin câte puțin de pe scena lumii.

Eseii (*Asiyim*, *Hasidim*), o asociație religioasă care ducea o viață ascetică și contemplativă în Dumnezeu. Retrași cu totul din lume, trăiau într'o curățenie severă de moravuri, în genere necăsătoriți și în deplin comunism. Fiind-că obicinuia a se scărda în toate diminețile în apa rece li se dăde numele de scărdatorii cotidiani (*Tevule yom*). Când nu se afla la lucru, purtau haine albe, simbol al inocenței și virtuții. Se bucura de o mare stimă prin popor, carele, inclinat mai tot-d auna la superstițiunii, le atribuia puteri secrete, cu ajutorul cărora ei ar fi fost în stare să facă minuni. Și Eseii au dispărut în scurt timp de pe scena lumii.

Totalitatea poporului luă direcțiunea credinței Fa-

riseilor cu toate că și acest nume a dispărut și el puțin câte puțin.

Deosebit de aceste partide sevă secte religioase, se mai află afară din Iudea, mai cu seamă în Egipt, partida Hellenistilor, cari vorbeau și se rugau în limba greacă, și pentru cari preotul cel Mare, Onia III, le ridică în Alexandria un templu asemenea celui din Ierusalim și căruia i se dăde numele de templul lui Onia.

§ 9. Iohanan Hyrcanus.

Sub domnia fiului și succesorului lui Șimon, Iohanan Hircanus, numit și Ianay, Iudea crescă în splendoră și în întindere. Resbelele civile ale Surienilor îi dederă lui Ianay timp și putere, spre a recuceri toate cetățile pierdute. El puse sub jugul sevă pe Șomroniți și Idumei și i sili să îmbrățișeze judaismul. Șomroniții, la început nisce coloniști păgâni, aduși și așezați în Șomron de către Șalmaneser, regele Asuriei, când cu distrugerea regatului lui Israel, fuseseră ja d'atunci inițiați în sfânta scriptură a Iudeilor, dar nu părăsiseră cultul idolilor lor și de aceea nu puteau fi considerați întregăminte ca Iudei. Afară d'acestea, încă din timpul lui Ezra și Nehamya, ei au calomniat necontentit pe Iudei și s'au unit totdeuna cu inimizii lor. Pe muntele Gherizim își zidiseră un templu, în care se zice că adoraă o porumbiță și această împrejurare, lărgise și mai mult abisul dintre ei și judaism. Hyrcanus dărîmă dar templul lor de pe muntele Gherizim și cuceri orașul Șomron. Pedepsi asemenea pe Idumei, inimizii neîmpăcați ai Iudeilor. Prin victoriile sevă mări regatul sevă, carele, în scurt timp, ajunse a avea aceeași întindere ca în zilele lui Șelomo.

Din nefericire, în ultimii ani, ai domniei séle, el își atrase ura poporului său. Cu ocasiunea unui triumf, el provocă pe cei invitați să i zică dacă cumva a comis vr'un păcat întru împlinirea datoriei sale. Spre a răspunde la întrebarea lui, se sculă un om din popor și zise : „Depune demnitatea pontificală și mulțumescete cu coróna regală, căci fiului unei captive „nu se cuvine să fie Mare-Preot“. Adânc ofensat pentru acésta insultă adusă în public mamei sale, Ianay ordonă să se cerceteze dacă mama sa a fost vr'o dată captivă, și, când s'a dovedit, clar ca lumina sórelui că ea nu fusese nici odată robită, pedepsi cu mórte pe ofensător, se desfăcu de Farisei și trecu la partida Saduceilor. El muri în al 31-lea an al domniei sale, după ce dedese demnitatea de Mare-Preot lui Aristobul, cel mai mare din cei cinci fii ai sei, iar frânele guvernului le lăsă sociei sale.

Dar nu trecu mult timp după mórtea lui, și Aristobul puse mâna pe coróna princiară, aruncă pe frații sei în închisóre, lăsă să móră de fóme pe mama lui, și îndemnat de intrigele soției sale, puse de ucise chiar pe Antigon, fratele său cel mai iubit. După o domniă de un an numai, el muri plin de remușcare pentru cruzimele ce făcuse.

§ 10. Sfârșitul Hașmoneilor.

După mórtea soțului ei, Șelome scóse din închisóre pe cumnații sei, își luă de bărbat pe unul din ei, a nume Alexandru Ianay, și i dete frânele guvernului. Cu un noroc variabil, Ianay făcu multe rezbóie, dar vërsă și mult sânge nevinovat. Ca și predecesorii sei el înclină spre secta Saduceilor, de aceea nici nu era iubit de popor.

Șimon, fiul lui Șatah, un frate al reginei, care fundase un sinedriu de Farisei și mai multe academii, fu silit să fugă. El puse de ucise 800 de Farisei și pentru o mică ofensă involuntară, exercită cruda lui resbunare împotriva a mai mult de 50,000 de inși din secta oropsită. Dar nu trecu mult și sună și pentru dînsul césul morții. La împresurarea cetății Raga-ba muri după o domniă de 27 de ani. El lăsă doi fi: Hyrcanus II și Aristobul II.

Soția lui, Șelome Alexandra, favoriză atunci pe Farisei, făcu pe fratele ei Șimon ben Șatah și pe Iuda ben Tabbay, cari se aflau acum în capul Sinedriului, să ia măsuri religioase pentru întărirea credinței. Ea guvernă cu multă înțelepciune în timp 9 ani. Ei îi urmă Hyrcan II.

Impotriva acestuia se revoltă invidiosul său frateși l învinse. Demnitatea regală se dete lui Aristobul II și Hyrcan se retrase. Dar după un repaus de 3 ani, un Idu-meu ambțios, Antipater, ieși la ivéla, întărită pe Hyrcan, împotriva fratelui său, și l îndemnă să pretinză din nou coróna ca frate mai mare. Aristobul ceru ajutorul lui Pompeiū, general roman, care s'a întâmplat să se afle tocmai atunci în Suria; dar și Hyrcan se adresă tot lui Pompeiū. Pompeiu cumpérat de darurile și vorbele lui Antipater, și de caracterul mai blând și mai pacinic al lui Hyrcan, inclină spre partea fratelui celui mai mare, și de órece Aristobul nu vru să se supuiă și opuse rezistența armată, Pompeiū porni în contra lui și într'o zi de Șabat, intră în Ierusalim. Douăsprezece mi de Iudei perdură vieța. Pompeiū care în mijlocul măcelului, visită templul și vèzu pe preoți făcând sacrificiile cu tot atacul Romanilor, dete

ordin să nu se vatemă sanctuarul, nici să se atingă de preoți. Aristobul fu prins, dus la Roma, Iudea a fost pusă sub domnia romană și Hyrcan numit principele poporului.

Puțin timp după acesta, slabul Hyrcan, încredință totă administrația țerei aceluiași Antipater, care sciu să și câștige și favoarea romanilor sub Iuliū Cesar și astfel Hașmoneii perdură tronul și acesta numai pentru că cei doi frați n'au sciut să trăiască în unire și iubire.

§ 11. Herodes.

Antipater avea patru fii, dintre cari pe unul, pe Herodes, l a făcut, trăind încă, guvernator al Galileei. Acesta sciu, după mórtea tatălui său, să se impuiă ca stăpănitor peste totă Iudea. După încoronarea sa ca rege, se purtă fórte crunt către adepții familiei Hașmoneilor, de și era înrudit cu această familie, prin soția sa Merime, fata lui Hyrcan II. El puse de ucise pe bătrânul său sceru și să înecă într'o baie pe cumnatul său care era abia de șese-spre zece ani. Chemat la Roma spre a da séma de acest omicidiū, el sciu să câștige cu bani pe judecătorii sei și să scape de pedépsa ce l aștepta. De lipsa lui, s'a folosit blestemata sa soră spre a pierde pe toți urmașii Hașmoneilor. Insăși Merime căzu victima intrigilor ei. Acesta îl aduse pe Herodes, la întórcerea lui în țară, aprópe în stare de nebuniă. Din pricina cruzimelor sale, el își atrase u.a poporului și acesta ură crescú cu atât mai mult cu cât viola prescripțiunile sfintei sale religiunii. Pe membri sinedriului cari, din cauza cruzimilor lui nu puteau să i fie afecționați, îi omoră pe toți afarăde doi, Șemaya și Abtalyon. Pe

Preoții-Mari îi numia și i scotea după plac, și spre a și conserva favoarea Romanilor, vrea să romanizeze Palestina și să asimileze pe Iudei cu păgânii. În onoarea imperatorului, el zidi cetatea Cesarea, făcu amfiteatre pentru jocurile romane, și puse la intrarea templului *acuila romană*, ceea ce a fost considerat ca o violare a legii. El muri în vârsta de 70 de ani de o boală foarte urâtă și toți considerară durerosul său sfârșit ca o pedeapsă dumnezească pentru fără de legile sale. Înaintea morții sale, el porunci în secret surorii sale să adune la Yericho pe toți nobilii țerei și să-i ucidă pentru ca ziua morții sale (3800) să fie o zi de doliu general. Din fericire această poruncă barbară nu fu executată.

Spre a împăca ore cum pe Iudei, el reconstrui cu mare lux sanctuariul din Ierusalim.

În cel din urmă an al împărăției sale s'a născut în orașul Națareth din părinți Iudei, Isus Christos fundatorele religiunii creștine.

§ 12 Hillel și Șamay.

Teribila destrăbălare în interiorul statului judaic și formațiunea noiei religiuni a lui Christos făcu pe erudiți să caute a consolida religiunea cu prescripțiunile tradiționale, ca cu o îngrădire (gheder), și să le sape bine în inima poporului. Armați cu calități spirituale foarte rare, se ocupară, ea Rabbinii, adecă ca magistri și conducători ai lui Israel, și fundară școli și respândiră printre dânșii temerea de D-zeu și sciințele. Un renume particular dobândiră Hillel și Șamay cărora se datorază susținerea Judaismului în aceste triste timpuri.

Hillel se distinse nu numai prin marea sa erudițiune, ci și prin caracterul său blînd și uman. El se coboria din familia lui David, dar venise atît de sărac din Babel la Ierusalim, în cît, spre a și procura hrana, a trebuit să taie lemne. Spre a mulțumi dorința sa de învățatura, el da cea mai mare parte a banilor ce câștiga prin munca sa cea grea, portarului academiei lui Șemaya și Abtalyon, ca să l lase să intre în școlă. Intr'o zi de iarnă, neputîndul mulțumi, se sui pe terasa casei, spre a asculta d'aci legea lui D-zeu și se adânci atît de mult în studiū, în cît nu observă că zăpada îl acoperise. Inghetat și mai fără cunoștință l au găsit a doua zi dimineta pe ferestra terasei. Il duseră într'o odaiă caldă. Aci încălzit și întărit, își veni în fire și de atunci înainte, a fost instruit fără plată. Prin silința lui, își câștigă în scurt timp numele și rangul de erudit și fu numit *Nasi*. Cu întinsa lui știință, el unia o răbdare rară, modestia și umanitate. Se povesteste, că odată, un păgân, respins de Șamay, veni la dînsul zicându-i că dorește a îmbrățișa judaismul, cu condiția însă ca Hillel să l învețe totă legea lui Moise în timpul cît pôte sta pe un picior. „Iubeste pe aprópele tîu ca pe tine însuși, iată partea esențială a religiunii noastre, restul poți să l înveți mai târziu, fu răspunsul cel plin de blîndețe al lui Hillel și păgînul deveni un Iudeu foarte zelos.

Șemaya se distingea asemenea prin abilitatea și profunda lui știință, dar era de o natură violentă și artăgósă. Ambii maestri aveaū scolii mari, între cari se iviaū adesea divergințe de opinii, dar opiniunile lui Hillel și ale școlei sêle (Beth Hillel) învingeaū mai totdeauna : Demnitatea de Nasi, ce Hillel o păstră pînă la al 30-lea an al vieții sêle, remase creditaria în

familia lui pînă la a zecea generațiune. Dintre urmașii sei, vom pomeni numai pe fiul seŭ Gamliel I, care deschise în Yabne o academie și făcu multe întocmiri folositoare, și pe nepotul seŭ Șimon ben Gamliel, de la care ne a remas maxima: Nu studiul este lucrul principal ci practica.

§ 13. Guvernatorii romani.

După mórtea lui Herodes, Palestina fu administrată de procuratori romani. Acestia asupra fără milă poporul, care era și fără d'astă destul de abătut. Cel din urmă din acești guvernatori, Floru, întrecu în cruzime pe toți predecesorii sei. În desnădăjduirea lor, Iudeii se apărară cu bravura împotriva acestui tiran Gallu, care alergă în ajutorul seŭ, fu respins de Șimon fiul lui Giora. Incuragiați de aceste prime succese, Iudeii concepură ideea d'a scutura jugul Romei și acésta cu atît mai mult că cât sperau un ajutor fôrte mare ce le promisese amicul lor, Artaban, regele Persiei. Partida resboinică a zelatorilor din Ierusalim câștigă supremația asupra celor pacinici și aprinse mai mult focul revoltei împotriva Romanilor. Când Nerone află despre acésta, trimise împotriva lor pe cel mai bun general al seŭ, pe Vespasian. Iudeii își arătară bravura lor nu numai împotriva lui Vespasian ci și în contra lui Titu. Bătălia întia se dete în Iotapa, o cetate tare în Galilea, ce o apăra istoriograful Flaviu Iosef. Vespasian născoci o mulțime de artificie de rezboi, dar suferi asemenea și mari pierderi. Patruzeci și șapte de zile se apăra acésta mică cetate în contra a 60,000 de Romani. Dar în cele din urmă fu luată cu asalt. Patruzeci mi de

Iudei pierdură viața, 1200 fură făcuți prizonieri. Iosef fugi, scapă de toate primejdiele, se supuse lui Vespasian și dobîndi de la dînsul nu numai iertare ci și multe daruri pentru bravura și sciința lui. În libertatea sea, el scrise numeroase opere istorice. După întorcerea sea la Roma, Vespasian deveni imperator și trimise pe fiul seü Titu, ca să continue și să termine resboiul în contra Palestinei.

§ 14. Dărîmarea Ierusalimului și arderea templului.

În primăvera anului 3830, înaintă Titu cu o mare armată împotriva Ierusalimului. Puțin înainte de venirea lui, în cetatea Ierusalimului dominau cu mare furie lupte civile între partida zelatorilor și a acelor pacinicî. Acum se uniră ambele partide pentru o luptă tenace contra Romanilor. Împresurarea ținu mult timp. Tote atacurile posibili fură întreprinse, Iudeii resista cu o mare îndrăsnelă. Acésta întărită și mai mult pe Romanî. Ei întrebuintară toate mijlocele spre a lua cu asalt suburbia Beth-Zetha, ceea ce le reuși în fine cu machinele lor de resbel. Provocară și acum pe Iudei să se supuie, dar ei preferiră din nou lupta. Romanii repetară asalturile și în fine după douë luni puseră mâna pe castelul *Akra* ce era lângă muntele *Moriya*, pe care se afla zidit Sanctuarul. Acesta era ocolit de un zid dublu, carele resistă mult timp atacurilor împresurătorilor. În Ierusalim însă fometea ajunsese la cea mai înaltă culme. Nu mai era nutreț în oraș. În fie-care zi muriau de fόμε câte mai multe sute de ómenî; ulițele se umplură de cadavre. Din acéstă resultă o ciumă care răpi multă lume. În desert ridică vocea lui pacinicul Rabban Iohanen ben

Zakkay, un discipul al lui Hillel. sfătuindu-i să se predea. Nu folosi nimic. Zeloții stăruină în a se apăra până la ultimul moment. În fine Romanii aprinseră un turn ce era alături cu sanctuarul. Acest turn era plin de lemnărie. Lemnele se aprinseră și ele și acum totul era pierdut. Iudeii se gândiră să scape cel puțin sanctuarul, dar în deșert. Inamicii pătrunseră în cetate și făcură din ea o baie de sânge. Un soldat roman, asvârlind o făclie aprinsă înăuntrul sanctuarului, arse și acolo, castelul Tiyonului deveni întreg o flacăre. Ierusalimul se transformă într'o grămadă de ruine, chiar la 9 Ab, ziua în care s'a fost ars primul sanctuariu și care este până astăzi cea mai importantă zi de doliu și de ajunare a Israelitelor. Statul judaic ajunsese acum la sfârșitul său. Un milion de Iudei periră în această luptă. 100,000 fură vânduți ca sclavi, întorcându-se la Roma, Titu celebră cu un triumf nemaï auzit strălucitele séle victorie. Vasele sfinte ale sanctuarului fură expuse la vederea tutora; se înălțară arcuri de triumf și Israelitii mai însemnați, ca Șimon, fiul lui Giora, și alții fură torturați apoi omoriți. Se bătură și medalie, ce reprezentau Iudea cucerită sub forma unei văduve ce plânge sub un palmier și este insultată de un Roman. Această mare nenorocire fu consecința impietății și discordiei lui Israel din acele timpuri.

§ 15. Ben Zaccay și discipulii săi.

De și căderea Iudeii era acum un fapt implinit, religiunea mosaica a fost și va fi pururea apărată de D-zeu. El făcu să se ridice, din mijlocul poporalui său bărbați, cari fură mîntuitorii credinței lor. Un

astfel de bărbat a fost, după dărîmarea Ierusalimului Rabban Iohanen ben Zaccay, carele, ca și învățătorul său Hillel, unia în sine, pe lîngă mari cunoștințe, și virtuțile lui nobile. Încă pe când ținea asediul Ierusalimului, el îndemnă pe Iudei să se supuiască și când văzu că nu vor să-l asculte, puse pe discipulii săi să-l scotoască afară din oraș într'un cociș, spre a putea căpăta ore cari privilegie de la generalisimul roman. Planul său reuși pe deplin. Iubirea lui de pace și înțelepciunea sa îi câștigă încrederea imperatorului, care într'alte le îi acordă și rugăciunea d'ă funda în Yabne o academiă. Această academiă ajunsese în scurt timp în cea mai înaltă floare. Din ea eșiră cei mai erudiți bărbați și învățătorii cei mai renumiți ai lui Israel. Demnitatea de *Nasi* a noului Sinedriu fundat în Yabne, Ben Zaccay nu o opri pentru sine, ci o dete fiului fostului *Nasi*, adecă lui Gamliel II, carele administră cu mare rigore, consolidă unirea în Israel și îngrijii de cult. Rabban Iohanen ben Zaccay fu foarte stimat și toți se supuneau vorbelor lui. El muri la o vîrstă foarte înaintată, plîns sincerăminte de toți, încoronat cu numele de lumina lui Israel. Ben Zaccay a avut o mulțime de discipuli, dar, dintre ei, el a distins mai cu sémă pe cinci. Dintre aceștia noi vom numi numai pe Rabbi Eliezer ben Hyrcanus și pe Rabbi Iohanen. Primul avea ja 28 ani și nu scia încă să citească. Impotri-va voinței tatălui său, care l a destinat pentru profesiunea de agricultor, se rugă de Rabbi Iohanen ben Zaccay să-l învețe și în scurt timp făcu cele mai mari progrese. La început tatăl său vru să-l desmoștenescă, dar când văzu că fiul său se bucura de o înaltă stimă între înțelepți, îl făcu unicul său moș-

tenitor. Rabbi Eliezer refuză însă această favoare, observând că el aspira nu la bunurile pământesci ci la cele ceresci ;

pe Rabbi Iehoșua, a cărui abilitate și bogăția de spirit, îl făcură să fie iubit chiar la curtea imperială, era fierar. Cu toate acestea el era mai stimat și de cât patriarhul Gamliel II, cu care avu și o certă, însă se împăcară curând. Odată îl întrebă principesa, fica împăratului, cum se poate ca într'un om atât de urât ca dînsul să fie un geniū atât de mare ? Rabbi Iohoșua respunse : De ce nu păstrezi vinul d-tale mai bine în vase de aur de cât în vase de pământ. Principesa făcu ast-fel ; dar vinul se strică și astfel principesa fu convinsă că frumusețea exterioră nu este totdeuna un avantajiu pentru interiorul omului. Ca și pe timpul lui Ben Zaccay tot astfel se deschiseră mai târziu și în alte locuri ca, de esemplu, în Tiberia, Tîpori, etc. academie cari respândiră cunoștința religiunii și științelor printre toți Iudeii.

§ 16. Israel după dărîmarea celui d'al doilea templu.

După căderea regatului lor, Israeliții se așezară și în alte state. Astfel de esemplu, în Egipt, unde ja de mai nainte, sub împăratul Caligula locuia un coreligionari, din mijlocul cărora ieși renumitul filosof Filo, născut în Alexandria, care apăra pe poporul său contra atacurilor lui Apion alexandrinul, apoi în Persia și în Babilonia. În scurt timp se respândiră și prin Europa. Prin toate părțile trăiră uniți și fideli la credința părinților lor, formară comunități și făcură cele mai frumoșe progrese. În fie care continua temera câte o sinagogă și o școlă unde se in-

struia tinerimea. Dar și în privința vieții civice nu lăsară să li se pótă cu drept imputa vr'o vină. Cu fidelitate plină de sacrificie pentru patria în care se stabiliseră, observară consciințiosămintele legile statului și se rugară pentru binele guvernelor, precum le recomandase profetul Irmiya. Israelitiți cari locuiau în Occident își puseră un *Nasi*, cei din Orient își aleseră un conducător cu titlul de *Reș Galvata*, adică *principele captivității*. Ambii trăiau ca nisce principii și se bucurau de o înaltă stimă. Ei inspectau instituțiunile religioase și aveau mare influență pe lângă guvernele. Demnitatea de *Reș Galvata* se menținu pînă în secul al 50-lea.

§ 17. Barcoehba.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Imperatorii Romani de după Titu, esceptând pe puținii dintre ei, apăsară neconținut pe Iudei. Impinși la desnădejde prin nesuferitul jug, Iudeii încercară în două rânduri să se apere. Pe când Traian conducea resboiul contra Parților, Iudeii din Cyrena și Cypru se apărau în contra Grecilor, inimicii lor, dar în scurt timp fură învinși de generalul roman Adrian. Când acest general se sui pe tron, li se arătă favorabil dar nu trecu mult și se schimbă cu totul. El opri sub pedepsa de mórte învățarea și practicarea religiunii lui Moise. Pe timpul acesta (3890), se sculă un bărbat Șimon, distins prin rara lui bravură și elocința care se crezu și se presintă ca ales de D-zeu spre a scăpa pe Iudeii de sub jugul Romanilor. Vorbele din S-ta Scriptură (Bamidbar 24. 17): „*va apare o stea în Israel*“ și le aplică șiesi șiși dete supra numele de Barcoehba adică fiul stelei. Indrăsnéța lui opozițiune îi căștigă

în puțin timp o mare partidă. Aprópe o jumătate de milion de resboinicí se adunară în scurt timp împrejurul seú. Se găsi în curínd și ocasiune spre a începe ostilitățile. Intr'o zi de nuntă, purtându-se înaintea mirelui și miresei câte va găini grase, după cum era p'atunci obiceiul, Romanií rāpíndule găinele, Iudeii se aruncară asupra lor și și apārară dreptul. Adrian aflând despre acésta, trimise în contra lor o armată numerosă sub comanda lui Rufu, dar Barcochba bātu pe inimičí, înaintă repede, cucerí Ierusalimul, mai multe cetăți mari și peste 900 de orășele și de sate mai mici. Plin de bucurie pentru acésta victorie, Barcochba bātu medalie cu inscripțiunea „*pentru libertatea lui Israel*“. Dar acésta bucurie nu ținu mult timp. Adrian trimise acum o armată și mai numerosă sub comanda lui Sever. Acesta hărțui pe rebeli în lupte isolate, îi împuțină prin fómete astfel că, afară de cetateā Bethar, tóte cele alte locuri fură luate înapoi de Romani. Un an întreg se apără Bethar contra instrumentelor de asediū ale Romanilor, dar în fine căzu și acésta mică și pînă atunci neînsemnată cetate în puterea învingătorilor însă numai din lipsa de hrană. Intre sutele de mií de uciși se află si Barcochba, căruia mai tîrziu i se dete în derisiune numele de *Barcoziba*. Cu căderea cetății *Bethar* se perdu speranța d'a putea scutura jugul domniei romane.

§ 18. Ceí 10 martirí.

Cruzimele lui Adrian contra nenorociților Iudei creseură din zi în zi mai mult. Nu se mulțumi numai cu distrugerea puterei lor, el voi să nimicéscă

și religia lor. Pentru acest sfârșit el publică un edict prin care opri sub pedepșa de mörte cetirea și instruirea în lege. Israel poseda atunci bărbați cari nu doriau nimic mai mult ca studiul legeri divine. Zece din acești bărbați cari nu voira să se supuie noei prohibițiunii a lui Adrian, fiind că vedea într'insa perirea iudaismului, se dederă de bună voiă morții. Ei sunt cunoscuți în general sub numele de cei zece martiri. Aceștia aă foști cei următori ;

Patriarchul Rabban Șimon ben Gamliel, preotul Rabbi Ișmael, Rabbi Aqiba, Rabbi Huțpith, interpretul, Rabbi Iuda ben Baba, R. Hanina ben Teradyon R. Elazar ben Șamua. R. Ieșebab hasofer, R. Hanina ben Hachinay și R. Iuda ben Dama. Mörtea oribilă ce suferiră acești bărbați nu se pöte descrie și nici că are sémănul ei în istoria torturelor. Astfel lui R. Aqiba îi sfșiară carnea de pe trup cu pepteni de fer și când vëzură acësta discipulii sei, întrebare speriați și coprinși de durere ; öre acësta să fie respata pentru pietatea tea ? Dar el le respunse : „Negreșit, de câte ori ziceam în rugăciune : și să iubesci pe Adonay D-zeul tëu cu tot sufletul teü, doriaam să fiü pus în stare d'a implini acësta, acum më affu în acësta pozițiune și să nu stăruiesc în a sfinti numele D-zeului meü ? El dete ultima suflare strigând : Ș'ma Israel Adonay Elohenu Adonay echad.— De o mörte tot atât de crudă peri și R. Hanina ben Teradyon. carele cu tot decretul lui Adrian, ținea prelegeri publice. Il înfășurară într'un sefer Tora și i dederă foc și spre a împedeca arderea repede, îi puseră lina udă pe piept. El își dete sufletul rugând pe D-nezeü cu töte durerile lui cele grozave. In fie care an, la 9

Ab, trista aniversare a dărămării Ierusalimului, se pomenesce despre acești zece martiri recitându-se o elegiă foarte duiosă, compusă asupra morții lor.

§ 19. Rabbi Aqiba. Discipuli și soții lui.

Rabbi Aqiba, pe care l am pomenit între cei zece martiri, încep să mergă la școlă abia în al 40-lea an al vieții sale. Până la această vîrstă, el fusese păstor la Calba Șavua, un om bogat din Ierusalim cu a cărui fată se căsători mai tîrziu. Lîngă o fântână, unde văzu o piatră scobită de picăturile de apă, își zise el în sine: „Daca apa pôte să găurască o piatră „atât de tare, se mai pôte ca vorba lui D-zeu să nu „fie în stare d'a pătrunde în inima mea?“ Concepta îndată neclintită hotărîre d'a frecuenta școlă lui Rabbi Iehoșua. Invăță cu ardore și făcu atari progrese, în cât deveni unul din cei mai mari magistri în Israel. El se întorse în orașul său, însoțit de câte-va mii de discipuli. R. Aqiba poseda rarul talent d'a comenta cu mult spirit versurile cele mai puțin însemnate din Biblia. La adîncea lui erudițiune și înțelepciune, el unia și o rară temere de D-zeu. Devisa lui era: „*Tot ce face D-zeu o face spre bine*“. El avu adesea ocașiune d'a se convinge de adevărul acestei devise. Literatura noastră a conservat în mare număr maximele lui și varie narațiuni transmise de dînsul său pentru dînsul.

Intr'un an după Pasce, pe la începutul zilelor de *sefirath haomer*, discipuli săi, dintre cari unii deveniseră foarte de nesuferit prin purtarea lor cea urîtă, fură bîntuiți de o ciumă grozavă, care răpi vieța la un mare număr dintre ei. Această ciumă încetă în a 33-a zi

de Omer. Spre amintirea acestui flagel și a încetării lui, se obicinuesce până astăzi în Israel a nu se celebra în zilele de Omer nici o nuntă sau ospăț mai însemnat, afară de ziua de Lag baomer.

După sfârșitul cel trist al nemuritorului R. Aqiba, discipulii și soții sei, luară asupra lor susținerea școlilor existente, mai fundară și altele noue în Tiberia, Tipori, Ușa și alte locuri. Dintr'acești soți seü discipulii ai lui R. Aqiba, vom numera pe cei următori:

Nahum, supra numit *Gamzu*, pentru că la orî ce i se întîmpla, obicinuia să zică *gamzu letova* (Și acesta spre bine).

R. Meir, un erudit escelinte, care impodobia prelegerile sale cu cele mai frumoșe legende și proverbe și care se bucura în tôte părțile de onoruri mari. Pe magistrul seü, Elișa ben Abuya, supranumit *aher*, pentru că acesta a tăgăduit mai tîrziu unitatea divină și de acea se sfiău a-î pomeni chiar numele, R. Meir îl respecta cu tôte principiile lui ateiste. R. Meir obicinuia să zică că el preferă un păgîn erudit unui Israelit ignorant. De la R. Meir ne a rămas proverbul: *nu te uita la urcior ci la vinul ce este într'însul*.

În fine R. Simon ben Johay, care a stat ascuns 13 ani într'o pescere, unde compuse opera științifică numită *Sifre*. Tot acestuia se atribuie însă, fără drept, compunerea cărții *zohar*, de și unele părți, mai cu sémă cele mai sublime din acesta operă, ar puté să fie în adevăr ale sale.

§ 20. R. Iuda hanasi. Emoraim-ii.

După persecuțiunea lui Adrian, Sinedriul, sub pre-

ședinția lui Șimon ben Gamliel II, ajunse la înaltă stimă, de óre ce ja de mai nainte comunitățile babilonice se supuneaă la decisiunile sinedriului, de și aveaă în capul lor pe Reș-Galvatha. Acestuia urmă în demnitatea patriarcală, fiul seă R. Iuda hanasi supra numit cel sfânt. Acest nobil descendent al lui Hillel a fost născut chiar în ziua morții lui R. Aqiba, Era un bărbat de o vastă erudițiune și de un caracter fôrte frumos. O mare parte parte a averei sele o întrebuintă spre a ajuta pe studenții sărmanî. Era fôrte prieten cu imperatorul Antoniu-Piū. Pînă atunci nici un erudit Judeū nu ajunsese la o stimă atît de înaltă și cu tóte acestea el era fôrte modest. Meritul seă cel mai mare a fost colecțiunea și redacțiunea *Mișneî*. El avu o mulțime de discipuli și muri în vîrstă de 60 de anî, plâns sincerăminte de tot Israel. Discipuliș seî, cari căutară să esplice *Mișna-ua* nu mai fură numiți *Tanaim*, adecă *magistri Mișneî*, ca erudiții anteriori, ci li s'a dat numele de *Emoraim* adecă *oratori și esplicatori*. Dintre Emoraim merită a fi pomeniți: *Rabbi Iohanan* fundatorul academieî din Tiberia. Acestuia îi datorăm *Talmudul Ierusalmi* (4130) R. *Simon ben Laqiș* care recomanda tot déuna cea mai mare onestitate.

Aba Areca, un amic intim al lui Artaban, regele Parților, fundatorul scólei din Sura ;

Șemuel din Nehardea, un astronom fôrte distins ;
Abahu din Caesarea, un meșteșugar bogat, stimat chiar de Romanî, din pricina erudițiunii sale ;

Huna, un agricultor, care și cultiva singur țérina și era mare bine-făcător al discipulilor săraci ;

Abaye și Raba, doi comentatori ingenioși

Rabina și Rav Ași, redactorii Talmudului babilonic (4135—4187).

Dintre succesorii lui R. Iuda sunt de numit: nepotul său Iuda Hanasi, carele se înconjură cu un lux princiar și obținu chiar de la guvern titlul de *Ilustru*. El făcu mai multe orânduiele ca să ușureze practica prescripțiunilor tradițiunii.

§ 21. Israel după persecuțiunea lui Adrian.

În urma persecuțiunii lui Adrian, Iudeii avură ca la 200 de ani liniște și pace. Sub Antonin, Marcu Aureliu, Sever, priimără multe drepturi și libertăți. Chiar Valerian și Dioclețian, cari persecutară atât de mult Creștinismul, nu apăsară pe Israelii. Abia când stăpênitorii Romei deveniră Creștini, începu iarăși pentru dânșii un timp de necasuri și de dureri. Fundatorul credinței creștine, el însuși un Iudeu, observase fidelăminte legea lui Moise, și făcuse din porunca aflată în S-ta Scriptură: „iubesce pe aprópele tãu ca pe tine însuși,” principiul noiei sale religiuni, care și dobândi merite mari făcând pe idolatrii să creză într'un singur D-zeu; dar mulți dintre preoții și magistrii bisericeii aduseră o desbinare complectă cu doctrina judaică și căutară a face suspecti și a prigoni pe adeptii ei. Constantin, primul imperator roman, care îmbrățișă Creștinismul, apăsă pe Israelii și le impuse dări grele. Mult mai bine se purtă către ei Iulian. El ordonă rezidirea Ierusalimului și a templului și scrisse principelui Hillel II. o scrisóre în care îl numia frate și l invita ca împreună cu toți Israelii să se róge lui Dumnezeu pentru el, promițându i a îmbrățișa judaismul, când se va întórce în pace și victorios din resbelul ce era

să întreprinză în contra Perșilor. Construcțiunea templului fu începută, dar d'odată izbucni un foc din ruine, foc pus de sigur de vr'o mână înrăutățită și, copfinși de o spaimă superstițioasă, nimeni nu mai îndrăzni să lucreze înainte. Bunul Iulian, trădat și el de uneltirile preoților creștini, pentru că nu voia să le recunoască drepturi mai mari asupra celor de altă credință, căzu în războiul cu Perșii și rezidirea Ierusalimului și a templului fu cu totul părăsită. Succesorii lui Iulian, Onoriu și Teodosiu al II-lea fură cruzi și plini de ură contra Iudeilor. Sub Teodosiu al II-lea, 10000 Iudei din Alexandria fură omorâți și această oribilă faptă avu drept urmare sărăcirea acestei cetăți.

§ 22. Talmudul.

Mișnaua, culésă de *Rabbi Iehuda Hanasi* avea trebuintă de o explicațiune seú comentar din cauza scurtimei séle. Academiile religioase își luară dar drept misiune a adăoga *Mișneî* aceste explicațiuni și suplimente numite *Ghemara*. Astfel rezultă Talmudul Ierusalemitan, alcătuit de Rabbi Yohanan, un discipul al lui Rabbi Iuda cel sfânt (4130) și Talmudul babilonic alcătuit de Rabbina și Rav Ași (4135—4187). Partea legislativa (Halacha) a Talmudului se bucură în scurt timp d'aceasi autoritate ca și legea priimită pe muntele Sinay, reanimă spiritul înțelepților și provocă o gândire pătrunzătoare. Intr'ênsa se zări isvorul a tótă credința și a tótă sciința. In zisele *Agadeî* se găsi asemenea un nou mijloc pentru instruirea poporului. Cu bucurie și abnegațiune ascultaū toți proverbiile spirituale, cari recomandaū virtutea și morală, iubirea de D-zeu și de ómenî.

PARTEA II

Evul mediu.

§ 1. Islamul.

Ja din secolul al 40-lea se stabiliseră refugiați Iudei în Persia, India, China și mai cu seamă în Arabia, țera vecină cu Palestina.

Imperatricea Zenobia, descendinte, precum se zice din origine judaică, procură Iudeilor o pozițiune strălucită în capitala sa Palmira (Tadmor). Cazând regatul ei (4034), Iudeii se duseră în Palestina.

În anul 4382, Mohamed, fondatorele unei noi religiuni, Islam, cuceri Arabia. La început el trată cu multă bunătate pe Iudeii stabiliți într'ênsa. Dar când ei refuseră să adopte religiunea ce le oferia, ura sa înotriva lor creșcu din zi în zi. Cu tôte că el făcuse din *Torah*, isvorul Qoranului, pe Abraham, Isaac și Iacob împreună cu Yișmael, fiul lui Abraham, patriarhi ai Arabilor și recunoscuse pe Moise ca profet divin, și cu tôte că puținele cunoscințe ce poseda, le datora eruditului iudeu Ibn Nanfel, el deveni cu tôte acestea foarte netolerant către dênșii. Înaintea morții séle Mohamed ordonă să nu se sufere în patria Mu-

sulmanilor ómeni de altă credință.

Dar acéastă poruncă nu fu urmată, fiind că sub Chalifi, urmașii săi, Iudeii, nu numai că fură tolerați, dar încă ajunseră la înalta stimă. Erau considerați ca purtătorii sciinței. În puțin timp se respândi Islamul peste tot Orientul : în Africa septentrională, în Turcia de Europa și în Spania. În tóte părțile pe unde domina Islamul, Iudeii trăia sub el fericiți și mulțumiți : înfloriră în mijlocul lor scoli și academii, și făcură minuni pe tărâmul sciințelor. Omar un succesor al lui Mohamed, dede Israelitului Bosthanay demnitatea de Reș Galvatha. Succesorul lui Omar, Ali, dede rectorelui Academiei din Sura, titlul de Gaon, Eminentia, titlu ce l avură toți rectorii Academiei din Babel până în secolul al 48-lea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 2. Qaraiții.

În 4522 se ivi, printre Iudeii de sub împărăția Islamului o nouă sectă, aceea a Qaraiților.

După esemplul Islamismului, unde secta cea nouă a Șiiților refusa or ce autoritate și credință tradițiunii mohamedane, se ridică și printre Israelii un bărbat anume *Anan*, care pretinsese demnitatea de *Reș galvata* și ne putîndu o dobândi, fundă secta Qaraiților. Ca și fosta sectă a Saduceilor, secta lui *Anan* își luă sarcina d'a observa numai vorba cea scrisă a Torei.

Numele acestei secte derivă de la verbul ebraic *Qaro* (a ceti), și numai textul citit al sfintei scripturi era obligatoriu pentru dânșii; ei lepădau însă tradițiunea și concepțiunea în mod spiritual a S-tei scripturi. Din

zisa Scripturii: „să nu aprindeți foc în casele voastre în ziua sâmbetei (Semoth 35, 3),“ ei deduc prohibițiunea riguroasă d'a aprinde Sâmbăta, chiar prin cea de altă religione, o lumină în casa lor. Sărbătorea Șevuoth, o serbeză tot-déuna numai Dumineca; Șofarul și Tefilimi îi concep în mod *symbolic*.

Până la cruciate, ei locuiră numai în Palestina și avură aci mulți adepți.

Mai târziu emigrară cei mai mulți în regiuni rusești. În peninsula Crimeea trăesc până în ziua de astăzi vr'o patru sute de familii, cari toate se disting printr'o onestitate și moralitate esemplară.

Cu toate că se țineau numai de litera scripturii spiritul lor era cu toate acestea deștept și activ, mai cu sémă în apărarea principiilor lor, precum se vede acésta în bogata lor literatură. În secolul al 51-lea compuse un scriitor al lor, *Aron ben Iosef*, ritualul qaraitic.

§ 3. Regatul judaic al Chazarilor.

Pe țărmurile nordice ale mării Caspice. se înalță, prin secolul al 46-lea regatul judaic al Chazarilor, carele avu o existență de câte-va sute de ani. Chazarii erau descendinți ai belicoșilor Finni, cari se stabiliseră aci după căderea rudelor lor, Hunii.

Când Iudeii din imperiul bizantin și din Persia nouă fură prizoniți, ei căutară și găsiră protecțiune la generoșii Chazarii. Principii său Chaganii Chazarilor îi stimau pentru cunoscințele lor și și aleseră dintre ei interpreți în tratările lor cu stăpânitorii vecini.

Dintr'o scrisore a principelui Chazar Iosef către renumitul Iudeu din Spania Chasday ibn Șaprut, re-

sultă că al 12-lea predecesor al său, Chaganul Bulan trecuse la judaism împreună cu fruntașii regatului și cu toți membrii familiilor lor. Judaismul se înrădăcină în scurt timp atât de bine în acest regat, încât deveni religia domnitoare și toți principii acestei țări trebuia să profeseze religiunea mosaică.

Credincioși principiilor mosaice, ei erau însă toleranți către Chreștinii, Mohamedani și Idolatri și lăsaufie-cărnia libertatea d'a remâne credincioși religiunii lor.

Se scie foarte puțin despre istoria acestui regat, despre a cărui existență se află abia în seclul al 48-lea prin renumitul Iudeu spaniol Chasday Ibn Șaprut. Ultimul principe al Chazarilor, David, fu învins de Marele Duce rus Mietisov (4776) și tronul său fu cu totul distrus.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 4. Gaonii.

Cu terminarea redacțiunii Talmudului, nu încetă activitatea spiritului judaic, din contra se întinse și mai mult. Iudeii își însușiră limba și știința Arabilor. Deosebit de scriptele *Saboreilor*, erudiți cari își dau părerile lor în scris, rezultată o mulțime de opere filosofice, cele mai multe în limba arabă. Cultura generală se uni cu știința teologică. Capii școlilor, cari, în regatele islamitice, începura a lua titlul de Gheonim, Eminentii, desfășurară o bogată activitate scripturistică și epoca lor se întinse pînă în seclul al 48-lea.

Demnitatea de Reș Galvatha urmă a exista însă

numai de nume, Gaonii își arogară drepturile Sinedriului. Din această pricină se întâmplară multe certe între numiții Rașe Galvata și Gaonii. Primii spre a întări autoritatea lor, alergară la *anathema* (Herem). Dintre Gaoni se distinseră mai cu seamă trei.

Rabbi Saadya Gaon, născut în anul 4652 în orașul Fayum (Egipt). Acest mare bărbat prin întinsa lui erudițiune, atrase asupra și atențiunea tutora. El fu ales de cap al academiei din Sura într'un timp când judaismul era din toate părțile atacat. El întreprinse lupta împotriva acestor atacuri și reuși într-o cîtva. El demonstră înțelepciunea legilor judaice dintr'un punct de vedere științific și publică pentru atare sfârșit opera *Emunoth vedeoth* precum și alte scrieri, cari deșteaptă pînă astăzi, și cu drept cuvînt, admirațiunea generală. Dar prin intrigile adversarilor sei, cari îl socotiau de renovator, fu scos de către Chalif și aruncat în închisore. Nu trecu însă mult timp și dovedindu-se inocența lui, fu chemat din nou la demnitatea de cap al academiei din Sura și d'atunci lucră fără încetare pînă la mórtea sa pentru binele poporului său. El muri în 4702. Tot poporul îl plânse și l jeli.

Rabbi Șerira (4690—4760), autorul unei istorii a înțelepților lui Israel în forma epistolară și a mai multor decisiuni teologice. Și acesta încă a fost persecutat și aruncat în închisore de către chaliful *Ahmet*, instigat de adversarii părerilor Gaonului.

Rabbi Hay (4757—4800), renumit pentru răspunsurile séle la consultațiunile religioase și pentru filantropia lui. Cu dînsul perdu Gaonatul ultimul să ū sprijin. Una din primele colecțiuni ale Midrașului, adică explicațiunea spirituală a Bibliei, precum și

multe din rugăciunile noastre, între cari rugăciunea *Vehu rahum*, ce se zice luna și joia, sînt din timpul Gaonilor.

Cu căderea Gaonatului, școlele babilonice perdură importanța lor. Cu mult mai renumite deveniră școlele din Spania.

§ 5. Trista sörte a Iudeilor în evul meziü în țerele neislamitice.

Mai obscură și tristă deveni sörtea Iudeilor în evul meziü. Afară din țerele mohamedane, ei fură persecutați în tóte părțile. Cu tótă simplitatea și curățenia moravurilor lor, ei nu putură nimic împotrivă papilor, episcopilor, călugărilor și mai cu sémă a poporului de jos ațîțat de cei d'întâi. Pe ulița erau bătüți și insultați, în casele lor chiar jefuiți și maltratați. Cruciadele aduseră cu sine grozave persecuțiuni. În prima cruciată suferiră crudămintे comunitățile din Trier, Speyer, Worms, Mainz, Colonia și Regensburg. Cea mai mare parte din cei ce nu voiaü să se boteze, unii fură junghiați, alții arși de vii, împreună cu sinagogele și sefarimii lor. Mare parte dintr' acești nenorociți preferiră a se omorî singuri, spre a nu cădea de vii în mîinile unor inimici mai rei și mai cruzi de cât tigri flămânzi și setoși de prin Asia și Africa.

În a doua cruciată avură aceeași sörte Iudeii din cîte-va orașe franceze. S'a născocit acusațiunea neuzită pînă atunci, că Iudeii ar fi omorît un copil chreștin spre a întrebuinta sîngele lui la frămîntarea azimelor de Pasce, de și era generalămintе cunoscut că legea mosaică le oprește chiar usul șingelui de a-

nimale, ne cum al ómenilor. Din pricina acestei acu-sațiunii, o mulțime de Iudei fără arși de vii.

Dar și în Germania unde Imperatoarele Conrad al III-lea și câți-va episcopi îi protegeau, se inventară asemenea inculpațiunii de luare de sânge, cari avură cele mai oribile consecințe. În Würtzburg, München, Nüremberg și multe alte orașe, se făcură printre ei adevărate băi de sânge. Nu trecu mult și se născociră împotriva lor alte inculpațiuni nouă, când că profanéază hostiele, când că învenineză fântănele și puțurile, pretotindeni poporul de jos, iritat de preoți, se aruncară cu furie asupra nenorociților Iudei. Elveția Austria și Boemia deveniră teatrul a crude persecuțiunii contra amăritului Israel.

În a treia cruciată, suferiră Iudeii din Anglia, mai cu sémă cei din York. Regele Ioan puse să scóță unul câte unul toți dinții unui Iudeu pînă ce acesta consimți a i da zece mii mărci de argint. Papa Inocențiu al III porunci, ca în toate țerile chreștine Iudeii să porțe pe hainele lor un fel de petece de stofa galbenă, spre semn de despreț. Acest ordin fu executat și în Anglia. Călugării dominicanii răpiră cu sila pe copiii Iudei și i crescură în creștinism.

În anul 5050 Iudeii fură goniți din Anglia dar chiar emigrațiunea le fu îngreunată. Căpitanul corăbiei, care i trecu peste Tamisa, îi făcu să desbarce pe o bancă de nisip și i lăsă acolo strigându-le: „Moise care v'a trecut prin marea Roșie să vă scóță și d'acela la uscat“.

Cine ar puté să descrie ceea ce au suferit Iudeii în Spania, în acésta țéră ce atât de mult o iubiră și o iubesc înă.

Inquisițiunea, un tribunal sanguinariu, întocmit

spre a smulge depre suprafața pământului pe toți cei nechreștini, a esercitat aci, cu o furie nespasă, cruzimele séle contra Iudeilor. Marele inquisitor Torquemada făcu pe Ferdinand și pe soția sea Isabela să gonéscă de tot pe Israeliți din Spania.

Renumitul Don Isaac Abrabanel se aruncă la picioarele reginei și o rugă în genuchi să nu esecute acésta lege și oferi regelui 30,000 galbeni pentru cheltuelile resboiului cu Maurii. In timpul acestei tocmeli, intră Torquemada și zise asvîrlind crucea pe masă. „Iuda Ișqariotul a vîndut pe magistrul seú pentru 30 de sicli, voi vreți să l dați pentru 30,000 galbeni, luați l și vindeți l.“ Tocméla se strică și porunca fu dată. 900,000 de Iudei au fost siliți să părăsescă iubita patriá (5252). Se duseră în Portugalia, Africa, Italia, și mai cu sémă în Turcia. In acésta a lor călătorie avură să lupte cu miseria, fómeea și bólee și multe mií dintr'înșií perdură vieța.

Din secolul al 48-lea se páru necesar guvernelor Germaniei, Franciei și Italiei, să aproprieze pentru Iudei ulițe numite *Ghetto*, în cari erau închisi nóptea întocmai ca nisce vite în coșar.

A doua monstruositate a spiritului timpului, fu că Iudeii au fost îndatorați să porțe pe vesmintele lor un semn de despreț. Incă sub Fredric Vilhelm I (5473) erau siliți să porțe o pălărie verde.

S'a mai pus un imposit pe trupul lor. Fie care Iudeú, la intrarea sea pe dominiul unui alt stăpănitor, trebuia să plătescă un imposit óre-care. Tocmai în 5547, și în Austria abia sub Iosef II, a încetat acest rușinos imposit. Causa totor acestor nedreptăți contra Iudeilor erau sălbăticia, ignoranța și pasiunile bestiali ale unor preoți fanatici și ale poporului de jos.

Dar mulțumita a tot puternicului, a fost în totdeuna și în toate țerile domni laici și spirituali, erudiți și poeți creștini cari apărau și ajutau cu căldură pe Israeliți. Ast-fel de exemplu imperatorul Matei Corvin puse de ucise pe un óre care Vincențiu Fettmilch pentru că iritase pe poporul contra Iudeilor (5160).

§ 6. Amicii Iudeilor.

Dintre amicii Iudeilor merită a fi numiți : Carol Magnu care le acordă libertate religiósă și protecțiune precum și permisiunea d'a ocupa funcțiunii publice. Ludovic piosul, carele, pentru dînșii, strămută pe duminica târgurile ce se făceau sîmbăta. Carol pleșuvul, Enric al IV-lea, Maxmilian II, și Frederic II îi proteseră asemenea.

În Spania a fost mai cu sémă Don Pedro, cel crud, protectorul lor. Levy, tesaurarul seú, (5117), edifică în Toledo o sinagogă fórte mărétă. Ioan II, regele Portugaliei le fu asemenea favorabil și întrebuintă Israeliți la circumnavigarea Africei.

În Polonia, Casimir cel Mare și Sobiesky ; în Rusia, Petru cel mare ; în Suedia, regele Christian și soția lui. În Venetia aú fost totdeuna tratați cu equitate. Chiar cîți-va papi și episcopi îi proteseră împotriva poporului și regilor cruzi. Astfel Papa Gregoriú IX opri pe Filip II, regele Spaniei, și pe Ludovic cel sfînt, ca să nu maltrateze pe Iudei, amenințându i cu escomunicațiunea. Inocențiu IV demonstră într'o scrisóre adresată episcopilor Germaniei și Franciei (5004) falsitatea inculpațiunii de luare

de sânge și înfieră manoperile și reuțărite ce cruzimea născocise împotriva lor.

Asemenea și autori importanți, ca Hugo Grotius, Calvin, Vagenseil, Sebastian Münster, Cameron, Ulrich, Zschocke și alții îi apărară cu péna lor.

În acelaș chip a apărat eruditul Iohanes Reuchlin (5269) doctrina Iudaismului când Pfefferkorn, un Iudeu botezat, se sculă contra ei și susțină că de se va lua Iudeilor Talmudul, ei vor priimi de sigur creștinismul. Reuchlin desconcertă acest plan vrășmășesc.

Pînă și reformatorul Martin Luther se adresă către persecutori Iudeilor și scrisé despre ei (5283):

„Nebunii noștri, papii, episcopii și călugării s'au purtat către Iudei astfel că cel ce este bun creștin să dorască a fi bun Iudeu. S'au purtat cu ei ca cum ar fi cîini și nu ómeni. Iudeii sînt consîngenii și frații ai lui Christos. Rog dar pe partisanii papilor ca, decă s'au ostenit d'a mē numi eretic, să începă a mē numi Iudeu“.

Astfel s'au găsit totdeuna bărbați neisraeliți cari au apărat cu căldură cauza Iudaismului și cădră la datorăm eterna recunoștință pentru umanitatea lor.

§ 7. Viéța și activitatea júdaică.

Cu tóte nespusele suferințe și umiliri cari făcură pe Iudei ca să fie în afară timizi și asupriți, ei conservară o inimă statornică și un spirit clar și accesibil la legea divină, la viéța religioasă și la sciință. Severi în moravurile lor, temperați și fără pretențiunii în traiul lor, intimitatea în familia și în casă era pentru ei cea mai mare fericire. Excluși în tóte păr-

țile din ori-ce funcțiune publică, meseria, corporațiune, agricultură și proprietate rurală, erau siliți să și câștige pâinea cu un mic comerț foarte anevoios și cu toate acestea ei erau foarte mulțumiți când, după o muncă de șese zile, puteau să observe sînțența sâmbetei și poruncile lui D-zeu în cercul cel iubit al familiei. Sinagoga și Beth-hamidrașul cultivau studiul legii și Talmudului, la care participau toți, și mai cu sémă pentru educațiunea junimei întrebunțau tot ce puteau; chiar cel mai sărac tată avea grijă ca copiii săi, atît băieții cît și fetele, să învețe a cunoște și a practica principiile religiunii. Rabbinii, căroră li se da titlul de *Morenu* învățătorul nostru, se bucurau de o mare stimă la tineri și bătrâni, ei decideau despre ale religiunii în casurile îndoișoare, împăcau certele, instruiau și îndemneau pe coreligionarii lor la temere de D-zeu, la conservarea curățeniei în moravuri și reglau serviciul divin. Poeti ebrei compunea rugăciuni poetice sublime, ce, sub numele de *Piyutim*, au fost priimate în serviciul divin al zilelor de serbătoare.

În privința modului, usanțelor (*minhag*) în rugăciunii, Iudeii se deosebira în *Eșkenasim*, adică Germanii, Poloni și în *Sefardim*, Portugeși și Spanioli. Afară de științele religioșe se cultivau în același timp și științele profane. Iudeii practica cu predilecțiune medicina și mulți din ei fură medici renumiți chiar la regi. Ei își însușiră și cunoscința Astronomiei, fizicei, matematicelor și făcură mari progrese în ele. Chiar erudiți neisraeliți afirmă că Iudeii evului meziu trebuie considerați ca singurii mijlocitori dintre cultura orientală cu a occidentului. De și erau mai în toate părțile excluși de serviciul

militar, Iudeii s'aũ arãtat cu tãte acestea resboinicũ vitejũ. In seclul al 48-lea ajutorã pe chreștinĩ sã gonescã pe tilharii din Boemia și priimirã drept resplata sinagoga din Praga. In seclul al 50-lea se aflaũ 30,000 de Iudei în armata francesã. Cu tãte astea abia în timpul modern, cînd s'a întrodus și pentru dînșii serviciul militar obligatoriũ, Iudeii puturã sã și documenteze bravura. Sub Napoleone I aũ fost Iudei cari aũ ajuns a fi chiar generali și cavaleri ai legiunii de onãre. In 5541, amiralul Iudeũ Almeida lupta cu multã glorie contrã Englezilor și ultimele resbele aũ dovedit pretutindenĩ cît de brav sciũ ei sã se lupte pentru patria lor și cîte distincțiunii aũ cãpãtat pentru acẽsta. Cu tãte acestea ideaul lor n'a fost nici odatã rezbelul ci pacea, cãci numai în pace se pãte desvolta și pãte da fructe delicioase spiritul de humanitate, de culturã și de sciințã.

Vom da aci o scurtã biografiã a celor mai însemnați bãrbați de sciințã în Israel cari s'aũ ilustrat în aceste timpuri de întunerec și barbaria generalã :

1. Ghebirol.
2. Hallevy.
3. Ibn Ezra,
4. Maymonides,
5. Nahmanides,
6. Abrabanel.
7. Raschi și
7. Alfasi.

§ 8. R. Șelomo Ibn Ghebirol.

R. Șelomo Ibn Ghebirol se nãscu în 4780 în ora-

șul Malaga. Este în general cunoscut ca poet și filosof. Fiind abia de 19 ani, el compuse o gramatică ebraică în versuri. Cîntecele lui liturgice se disting prin o limbă atrăgătoare și sentimente nobile. Scrierea lui, intitulată *Kether Malchut*, spre glorificarea lui D-zeu este un cap d'operă ce a fost tradus în multe limbi. Asemenea opera sea *meqor hayim* dovedesce agerimea spiritului său filosofic, care a găsit numeroși amici chiar în cercuri nejudaiice. Ghebirol este cunoscut la Creștini sub numele de Avicebron.

În timpul scurtei séle vieți, el făcu mai multe opere poetice. El muri la Valencia în anul 4830.

§ 9. Iuda Hallevey.

Iuda Hallevey a fost un bărbat care este încă și astăzi foarte renumit în Israel. S'a născut în Toledo la anul 4846. Poesiile lui împresionază adâncămintea pe cetitor și mare parte din ele sînt priimate în ritualul Israelitilor.

În Tyonidele séle, ce se cîntă la 9 ale lunei Ab, se găsesc unite intimitatea sentimentului cu sublimitatea expresiunii. „Iuda Hallevey a fost“, zice Heine, „un mare poet, stéua și făclia timpului său, un stălp de foc al poesiei, care a însoțit pe Israel în deșertul captivității“.

În mijlocul celor mai mari pericole, întreprinse călătoria sea, spre a visita cetatea cea sfîntă, unde îl atrăgea dorul său. El nu mai văzu Spania. Înaintea porților Ierusalimului, îl călcă, precum se zice, calul sêlbatic al unui Sarasin.

Iuda Hallevey este renumit nu numai ca poet ci și ca filosof. Opera sea arabică „*Cosri*“ are de subiect

un dialog între un principe al *Chazarilor*, mai întâiu cu un Creștin, apoi cu un musulman și în fine cu un Iudeu. Acest din urmă, cu explicațiunile sêle pline de rațiune și de bun simț, seie să l cîștige pentru judaism.

§ 10. R. Abraham Ibn Ezra.

R. Abraham Ibn Ezra se născu în 4840 din părinți foarte săraci și el însuși a fost în totă viața lui atît de puțin favorizat de sôrte, în cât, în momente de amărăciune obicinuia să zică în glumă : „D'aș face negoț cu cămăși mortuare, nimeni n'ar muri și d'aș avea lumînări de vînzare, sôrele n'ar mai apune pînă la sfîrșitul vieței mele“. Inșă de și luptînd cu cele mai mari nevoi, își cîștigă, ja din cea mai fragedă tinerețe, prin neobosită silință, bogate cunoștințe. Ardôrea sa de învățatură îl hotără să facă multe călătorii, să viziteze pe mulți erudiți, spre a învăța de la ei. In scurt timp apărură numeroșele lui opere ce le a terminat pe unele în Italia, altele în Anglia. A vizitat Palestina și a pribegit pînă și prin interiorul Indiei. Pretutindenî inșă, cu totă îmbrăcămintea lui cea miserabilă, eruditul a fost priimit cu mari onoruri.

Episodul romantic al căsătoriei sêle cu fiica frumoșă și învățată a lui R. Iuda Hallevy este lipsit de ori ce temeiu.

Ibn Ezra cultivă cu mare habilitate diferitele domenii ale științei. Practică studie filosofice, astronomice, filologice și medicale și și cîștigă în toate un renume foarte important și bine meritat. Ajunse la vîrstă de 78 de ani și se zice că se află înmormîntat în insula Rhodes.

§ 11. Maymonide.

Maymonide seû R. Moşe ben Maymon întrecu pe toţi contimporanii seî. Nici un erudit în Israel nu şi a înălţat un monument atât de durabil ca acest ilustru filosof. Maymonide se născu în Cordova la 14 Nisan 4895. Se zice că în copilăria lui arătase puţină iubire pentru sciinţa, dar când tatăl seû îl pedepsi şi l ocări pentru acéstă, plânse şi promise că va deveni mai bun.

Se duse la Lucena, unde magistrul seû R. Meir îşi dete multă ostenélă a instrui pe tinărul dotat cu mult talent. Maymonide însuşi nu şi acordă cea mai mică recreaţiune, numai ca să facă o dată o mare bucuriă tatălui seû, care nici că scia unde se află. După un studiū de 20 de ani, se întorse la oraşul seû, dar nu se duse d'a dreptul la casa părintescă ci se rugă de reprezentanţii Comunităţii să i permită a predica în Sinagoga. În acest sfînt locaş, îndesat de lume, tinărul Maymonide sili pe toţi să l admire. Când se coborî de pe amvon, zări pe un venerabil bătrân, care aducînduşi aminte de fiul seû ce l credea mort, plînsese şi şi ştergea lacrimile. Era tatăl lui Maymonide. Lacrimînd, îl îmbrăţişă şi i zise: „Eū „sunt fiul tēū, mă găseci încă nedemn d'a mă apropiu de tine?“ — Bătrînul tată plin de bucurie, îl strînse la pieptul seû, îl duse acasă şi l ajută în lucrările séle sciinţifice.

El studiă cu mult zel medicina şi filosofia şi căută să o facă să armoniseze cu judaismul. Sistemul seû filosofico-religios îl presintă cu multă abilitate în opera sea More-Nebuchim, prin care îşi căpătă un renume universal.

În 4908, Iudeii din Cordova fură constrinși s'eu a priimi religiunea lui Mohamed s'eu a emigra, Maymonide trecu în Africa. Din Fez el călători pe mare la Palestina. În această călătorie avu să lupte cu multe pericole. În Palestina, vizită locurile sfinte, apoi se duse iarăși în Africa unde se stabili în Fostat și și câștigă un mare renume ca medic. Continuă asemenea activitatea lui în știință talmudică și sfârși în al 30-lea an al vieței s'ele comentariul s'eu arabic asupra Mișnei, apoi scrise un codice compus din 14 cărți și numit *Yad hachazaqa*, o coordonare sistematică a tuturor doctrinelor talmudice.

Cu întinderea dominațiunii turce asupra Egiptului se îmbunătăți și pozițiunea exterioară a lui Maymonide, căci deveni medicul Sultânului Iusuf din Cairo în 4931.

Calomniat de inimiții s'ei, el fu gonit, dar când inocența lui fu descoperită, el fu chemat înapoi și restabilit în funcțiunea sa.

De și misiunea lui ca medic îi ocupa tot timpul, el lucră cu toate acestea, fără a se obosi, pentru poporul s'eu și știința judaismului.

Cu totă mărimea și mai cu s'eamă cu totă bunătatea lui, nu i lipsiră inimiții, din pricina ideilor s'ele filosofice. În Montpellier i se excomunică opera sa „More Nebuchim“.

Din pricina acestei excomunicări isbuciră turburări și certe între Rabbini din Franția și din Spania. Însă cei mai renumiți și cei mai mari Rabbinii erau din partea lui Maymonide. Astfel de exemplu renumitul gramatic și autor R. David Qimehi. Mai târziu se retrase anatema de pe zisa carte a lui Maymonide. Cu rarele seale talente spirituale, Maymonide

unia o adîncă pietate, noblețe și umanitate, calități ce l făcuseră iubit de toți. Fu atât de mult glorificat în cât se zice despre dînsul: Mimoșe (ben Amram) ad Moșe (ben Maymon) lo qam Kemoșe (ben Maymon). De la Moise (fiul lui Amram) și pînă la Moise (fiul lui Maymon) n'a fost altul ca Moise (fiul lui Maymon).

În 4965 își dete curatul său suflet și fu înmormîntat în Tiberia. Vestea morții se lăsa pînă în toate părțile cea mai mare întristare și doliu. Pe pîtra lui sepulcrală, se citiau vorbele: Aci se odichnesce un om distins.

Maymonide este asemenea autorul celor 13 articule de credință (Iqarim) din confesiunea (Mudaa) ce fiecărui Israelit este dator a zice cel puțin o dată pe an.

§ 12. Nahmanide.

Nahmanide se născu în R. Moșe ben Nahman, născut în 4955 la Girona oraș din Catalonia, aparținea asemenea celor mai mari bărbați de pe timpul său. Ja din cea mai frageță copilărie, își însuși pe lîngă cunoștința Judaismului și aceea a filosofiei, cu toate că contrariu lui Maymonide nu i plăcea de loc cea din urmă. Din cauza predilecțiunii ce avea pentru știința ocultă, el fu numit principele *Qabalei*.

În 5023, îl învătă regele Iacob din Aragonia la o disputațiune publică cu un călugăr. În această disputațiune, Nahmanide apăra credința judaică și combătu cu succes toate cuvintele adversarului său, în cât îl făcu să amuțescă. Gonit din pricina aceasta din Aragonia, Nahmanide se duse în vîrsta de 70 de ani la Ierusalim și remase acolo pînă la 5030.

Deosebit de comentariul seŭ asupra sfintei scrip-turii, Nahmanide scrise asemenea asupra mai multor ramuri ale sciinței, fu în acelaș timp cunoscut și foarte stimat ca medic și naturalist.

§ 13. Don Isaac Abrabanel.

Don Isaaac Abrabanel se născu în Lisabona (5197) din părinți bogați, cari își reduceau genealogia lor pînă la regele David. Prin o educaținne foarte îngrijită, tînărul ajunse în scurt la o cultură solidă și variă. Ca consiliar intim al regelui Alfons V din Portugalia, Abrabanel se dete la politica, comerciŭ și finan-cie și și implini datoriele séle cu cea mai severă one-stitate. După mórtea lui Alfons, fu acusat la noul rege Ioan II de amicii seî cei invidioși și silit să și părăsescă soția. copii și averea și să fugă din Cas-tilia, fiind că căutaŭ să i iea vieța. Acum se îndrep-tă la lucrările séle, ce consistau mai mult în comen-tarie asupra Bibliei. Ferdinand și Isabela de Castilia în al cărei serviciŭ se găsia, vrură să l oprescă nu-mai pe dânsul în Spania cînd deteră decretul de ex-pulsiune în contra Iudeilor. Dar Abrabanel depuse de-buna voiă funcțiunea și vru mai bine să împartă cu coreligionarii seî aspra lor sôrte. Se duse dar la Neapole, unde mai tîrziŭ, în 5295, nora lui, Bienve-nida, conduse educațiunea Marei-Ducese de Toscana. Și aci se află el în mare stimă la curte și cînd Ca-rol V, regele Franciei, atacă Neapolea, Abrabanel urmă pe principele și bine făcătorul seŭ la Mesina. Puțin după aceea îl găsim în Corfu, Apulia și în fine în Veneție unde publică multe tractate.

În 5268 muri. Cadavrul seŭ fu adus la Padua și

mulți Grandi și cetățeni din Veneția îi făcură ultimele onoruri.

§ 14. Rași.

Rabbi Șelomo Yițhaqi său Rași se născu la Troyes (Francia) (4800), Rași, cel mai cunoscut comentator al Bibliei și al Talmudului, a fost un discipul al lui Rabenu Gherșon Meor hagola adecă al aceluși Rabin care prohibi poligamia în Israel. În mijlocul celor mai mari nevoi, lucră mult talentatul Rași în toate ramurile literaturii atunci respândite. Comentariile sale asupra Pentateucului sînt ușore de înțeles și foarte concise. Asemenea și explicațiunile sale asupra Talmudului sunt neapărate la înțelegerea lui.

Cu totă erudițiunea lui, el fu atât de modest în cât tot déuna i se păru că scia foarte puțin.

De aceea întreprinse mai multe călătorii și și câștigă pretutindenii amici instruiți. În călătoria sea prin orient, se întâlni odată cu un călugăr, cu care avu la început o convorbire dar curând după aceea se certă cu dînsul, din cauza atacurilor călugărului în contra Judaismului, astfel în cât intrară în gasdă supărați. După câte va zile se îmbolnăvi călugărul și Rași, îndată ce află despre acésta, se duse la dînsul, îl îngriji ca pe un frate și i dete o doctoriă care l puse în scurt timp în picioare. Când călupărul vru să i mulțumescă, Rași îi zise: „Nu mă datorescî nici o mulțumire. De și ne desparte creștină, umanitatea ce ne a fost ordonată de Moise trebue să ne unescă. Remâi cu D-zeu și decă întălnescî pe un Israelit suferind ajutâl, precum ți am ajutat și eũ“. După câți va ani, Rași, întorcându-se

în Franția, vru să trecă prin Praga. Iudeii îi primiră cu mare bucuriă și respect. Auzind despre acesta, ducele Vladislav, un mare vrășmaș al Iudeilor, făcu să l prinză și să l închiză ca spion. La această veste Iudeii din Praga se îmbrăcară în sac și cenușă, plîneră și ajunară, pe când Rași, încrezîndu-se în nevinovăția lui, nu și perdu liniștea. Când Vladislav vru să pronunțe în contra lui hotărîrea de mörte, se presentă înaintea tronului său arhiepiscopul din Olmütz și i zise: „In numele lui D-zeu iéau în apărare pe acest Iudeu și nu permit să i se mîscé nici chiar un fir de păr din cap, căci este un bărbat de multă sciință și are și inima förte nobilă“. Apoi îi povesti în ce chip Rași îi scăpă viéta, pe când era un simplu călugăr călătorind prin Orient. Rași fu îndată liberat, bogat resplătit cu onoruri și el se folosi de ocasiunea favorabilă spre a obține pentru Iudeii din Praga protecțiune și ajutor, ceea ce principele îi acordă îndată.

În Praga se căsători cu fiica Rabbinului, însă cînd vru să se întorcă în patria cu tînăra lui soțiă, îl lovi cu un cuțit, Marzerad, un consiliar al ducelui, ca să și resbune împotriva lui. Dar Rași, fiind bine căutat, se făcu iarăși sănătos. Cu tóte acestea socrul său respîndi vestea morții lui, și pe cînd îngropău cosciugul făcut pentru dînsul, Rași fugi.

Despre Rași există mulțime de legende. În călătoria sea prin Germania, se opri mult timp în orașul Worms, unde se mai arată încă catedra de pe care esplica cuvîntul lui D-zeu.

În 4865 muri chiar în orașul său natal. Numele său ca cap al tuturor comentatorilor, va fi totdeuna pomenit cu cel mai mare respect. Operile și consulta-

țiuni le sële deteră impuls multor erudiți. Ginerele și mai cu sēmă ambii seî nepoți, *Rașban* și *Ritam*, continuară a lucra în spiritul seü.

§ 15. Rabbi Isaac Alfasi seü Rav Alfes.

Rabbi Isaac Alfasi seü Rav Alfes s'a născut într' un sat din regatul Fez (Barbaria) în 4773. El se duse în Spania și se stabili la Sevilla. Spre a scăpa de invidia și vrășmășia lui Rabbi Isaac ben Baruch, el își strămută locuința la Cordova, dar și aci avu să sufere mult și se văzu silit să emigreze la Lucena unde remase pînă ce muri în vîrstă de 90 de anî. Opera lui gigantică, Alfasi, un extract și comentariu al Talmudului se bucură încă și astăzi de o mare căutare și stimă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Noblețea caracterului seü ne o dovedesce următorea întâmplare. Suspomenitul seü vrășmaș din Sevilla, avea un fiu, anume Baruch, căruia vrea să i dea o educațiune fôrte îngrijită. Cînd tînărul ajuns la vîrsta de 17 anî, s'apropiă césul de mórte al tatălui seü. El chiemă atunci pe fiul seü Baruch lângă sine, îi dete o scrisóre pentru Alfasi și i porunci să i o ducă și să i o dea cu mîna lui. În a 31 zi după mórtea tatălui seu. sosi Baruch la Lucena și dete lui Alfasi scrisórea prin care inamicul seü de mai nainte, îi cerea iertare pentru necasurile ce i pricinuisé și drept semn de împăcare îi trimitea pe unicul seü fiu și i aréta dorința ca Alfasi să l crească în spiritul seü. Alfasi îmbrățișă pe junele și i zise: „Tatăl tēü nu „ți a murit. De astăzi înainte te voiü considera ca „pe însuși fiul meü, și în adevér el îl instrui astfel în cât junele deveni un bărbat escelent.

§ 16. Cite va celebrități din Germania.

În Mainz, trăia prin secolul al 51-lea un bărbat generalămintă stimat pentru pietatea și erudițiunea lui. Acest bărbat se numia R. Amnon. Principele curial din Mainz era amicul său și, ca atare, îl încarcă cu diverse onoruri și distincțiuni. Dar curtesanilor le era un spin în ochi, ca un Iudeu să se bucure de o favoare atât de înaltă, de aceea ei îndemnară pe principele să l facă a se converti la Creștinism, ceea ce acesta o și făcu cu totă puterea elocinței sale. R. Amnon nu putu să reziste acestor stăruitoare vorbe și ceru un termen de 3 zile spre a se gândi. Însă abia se duse spre casa sea, și începu să l mustre conștiința că, cum a putut sta, chiar un moment la gândire, d'a renega pe D-zeul său.

Neconsolat pentru greșela lui, ce i se părea ca și o consimțire, el petrecu cele trei zile în suspinuri, termenul trecu, el nu se duse, fu chemat, nu veni, în fine fu ridicat cu sila și adus înaintea Principelui. Acesta îl priimi cu cuvinte aspre pentru călcarea cuvântului său. Voiu pronunța eă însumi hotărîrea mea, zise R. Amnon: „Limba ce a mințit să fie tăiată“. — „Nu, replică Principele, picioarele cari n'au venit să fie retezate și tot trupul teū să fiă torturat“.

Pedepsa fu executată și apoi dus acasă unde suferi cu eroism dureri foarte crunte ce el le socoti ca pedepsă meritată. A treia zi era *Rog hașana*. Se rugă să l ducă împreună cu membrele tăiate în sinagoga și targa pe care se afla el fu așezată lângă Ministrul oficiant. Mai nainte ca acesta să începă *gedușana*, mutilatul îi strigă: „oprescete, lasămă să sfințesc eū numele lui D-zeu: că tū, o Dómne, ești

regele nostru, și recită rugăciunea compusă de el însuși: *Untane toqef* adecă să descriem sublimitatea zilei judecății și când ministrul oficiant pronunță vorbele: el este D-zeul nostru, nu este altul, martiriul strigă: *emeth* (adevărat) și espiră. Invățătorul său Kalonimos, căruia îi rămăsese în minte rugăciunea *untane toqef*, o copiă și o trimise mai târziu la toate Comunitățile să o intercaleze după *qedușath musaf* de Roș hașana și Kippur.

Dintre Rabbini germani merită încă a fi notați: Maharam din Rothenburg, care cu ocaziunea unei fugi, fu prins de episcopul din Basilia și pus la închisore unde și muri în 5053. Discipulul său Așer Ben Yehiel, supranumit și *Roș*, oferise în zadar totă averea lui cea mare spre a l scăpa din închisore. Fiul lui Roș, Iacob, prin cartea sea intitulată *Arbaturim* puse fundamentul la opera Șulhan Aruch al lui Iosef Caro din Țefat 5248 — 5335 devenită în scurt timp canon obligator al lui Israel.

Șulhan aruhul se împarte în 4 părți, *Eben-haezer*, despre legile maritale, *Choșen-Mișpat*, despre litigie, *Yore dea* despre rituale și *Orach hayim*, despre sîmbe-te, serbători și ceremonii. Șulhan Aruhul fu comentat și adnotat mai târziu de către Rema (Moses Isserles) din Cracovia și de către Iosef Albo. Acest din urmă s'a distins și ca filosof religios prin opera sea intitulată *Iqarim* (Rădăcinile credinței).

§ 17. Qabbala. Șabbetay Tevy.

Pe lângă Tora și Talmudul mulți Israeliti erudiți și neerudiți se ocupau cu o știință ocultă, care pentru că era transmisă numai oral, se numi Qabbala.

Visiuni, vise, minuni, spirite bune și rele, metempsy cosea (Ghilgul) etc, îi slujia de obiect de studiu și discuțiune. Cea mai vechie carte de qabbala, cunoscută ja Gaonilor, este cea intitulată Sefer Yețira (cartea creațiunii). În secolul 50, a apărut prin Moșe de Leon cartea Zohar care conține elementele acestei științe mistice. Mulți din cei ce se ocupară cu qabbala se deteră drept făcători de minuni, drept mesii, dar în curînd se recunoscă că se abătuseră din drumul drept.

Unul din reprezentanții principali ai Qabbalei a fost Șabbetay Tevy, născut în 5385 în orașul Smirna, A știut seși cîștigi un mare număr de adepți cari l cinstiră ca pe un sfînt. În puțin timp se întinse numele seū peste tîtă împărația turcescă, chiar și afară dintr'însa și toți Iudeii crezură că era messia cel trimis de D-zeū.

Din Olanda, Polonia și Italia, alergău la dînsul adoratorii seī și i aduceău multe daruri și se rugău pentru viața lui. În timpul prelegerilor seīle, discipulii seī staū îmbrăcați cu taleth și teflim. ajunaū și și chinuiaū trupurile lor. Pe cînd Rabbiniī cu minte și temători de D-zeū îl osîndiaū ca pe un înșelător și mesia mincinos, mulțimea lesne crezătoare îl respecta și se lăsa a fi întărită în speranța d'a se întorce în scurt timp la Palestina și zăria în el un urmaș gata a se sui pe tronul lui David. Dar în curînd se schimbă sôrtea lui cînd călători la Constantinopole. Sultanul Mohamed al IV, care luase cunoștința de faptele seīle, îl puse la închisore.

Dar chiar în cursul celor doi ani, căt a stat închis, nu i lipsiră onorurile din tôte părțile. Un erudit polon, Rabbi Nehamya, care l vizită, recunoscă

pe înșelătorul și l'acusă la guvern ca om foarte periculos. I se propuse înaintea Tribunalului ca probă că de este Messia, să se lase să l'înfigă într'o suliță și de va eși sdravăn din acésta încercare, chiar Sultantul va recunósce majestatea lui, iar de nu vrea să se supuiă la acéstă probă, să îmbrățișeze Islamismul. Șabbetay Tevy alege cea din urmă propunere. Dar cu tóte acestea nu încetă d'a și juca rolul. Zece ani după schimbarea religiunii séle, fu transferat în Bosnia și și sfârși vieța la Belgrad (5433). Mai târziu se născură și alte partide qabbalistice. Astfel de exemplu cea a Beștilor séu Hasidimilor, fondată de Israel Balșemtov séu *Beșt* și cea a Frankiștilor fondată de Iosef Franco.

§. 18 **Benedict Spinoza. Acosta.**

Punctul culminant al erudițiunii filosofice în Israel, îl ajunse Baruch séu Benedict Spinoza, născut la 5392 în Amsterdam. Filosofia care forma elementul séu vital, isgoni dintr'însul religiunea în care fusese crescut, astfel în cât se înstrăină cu totul sinagogei. Refusînd d'a practica ceremoniele lui Israel, Rabbiniî pronunțară împotriva lui anatema, însă el stăruî în păreriile lui și astfel fu foarte persecutat. Cu tóte acestea el nu părăsi credința moștenită de și i se oferiră nenumerate distincțiuni de va trece la Catolicism. Aflînduse în cea mai mare strîmtorare, el învăță șlefuirea sticlei, cu care meserie se hrăni foarte anevoiă, și cu tóte acestea el refuză neconținut or ce dar. În societate, Spinoza era liniștit și afabil, vorbitor și amabil. După lucrările séle sciintifice și în urma ocupațiunii penibile cu scrierea și fabricarea de instrumente fizicale, el găsia o în-

distrațiune destulă chiar în privirea luptelor din tre păiajenī. Cât de mare era geniul său, o dovedește împrejurarea, că sistema sa filosofică este pînă în ziua de astăzi obiectul unui studiu adînc și se bucură de cea mai mare admirațiune a tuturor filosofilor. El refuză și catedra de filosofie la universitatea din Heidelberg, ce i s'a oferit de Principele curial, Carol Ludovic, pentru că zise el, doctrina sa filosofică n'ar putea să armonizeze cu religia publică domnitoare. El muri în vîrsta de 45 de ani. Chiar inemiciii se lăudaū caracterul său moral și agerimea spiritului său.

După cum în timpurile vechi, Elișa Ben Abuya, prin sofistica asupra unor subiecte abstracte, deveni mai întiū un sceptic, apoi un renegat de la credința curată a lui Israel, tot astfel i se întîmplă și lui Gabriel său Uriel Acosta, un Portughez erudit, care trecu în Amsterdam la Judaism, credința străbunilor seī. Dar și aci îl torturără îndoielile, care îl conduseră a ataca și a călca doctrina mosaică și când se pronunță în contra lui anatema și l persecutară Rabbiniī olandese, el se sinucise. Și operile seīle vădesc agerime de spirit și vasta erudițiune, pe care însă, prin sofistica lui, nu se pricepe a o aplica justăminte.

§ 19. R. Menășe Ben Israel.

Precum Olanda devenise o patriă iubită pentru Iudei tot asemenea avea să fie și Anglia în jumătatea secolului al 54-lea. Un bărbat din Amsterdam predicator foarte renumit și erudit, anume Menășe ben Israel, născut în Lisabona (5369), adresă dictatorului engles Cromwel rugăciunea d'a permite Iudeilor să

se stabiléscă în Anglia. Cromwel înaintă această suplică Parlamentului recomandând să i se acorde rugăciunea. Nisce scrieri ostile însă, împrăstiate de preoți englesi, împedică primirea momentană a Israelitilor. Abia apologia plină de spirit și de lumină făcută de Menășe și intitulată *mîntuirea lui Israel*, în care el combătu fundamentalăminté tóte bănuelile și prejudiciéle, își ajunsé scopul dorit. 300 de ani fusé închis regatul britanic pentru poporul lui Israel. Acum se stabilizează mulți în acest regat și se bucură de iubirea noilor lor concetățeni.

Menășe ben Israel compuse număróse scrieri filosofice și politice, ce erau fórté stimate chiar de Chreștini printre cari el numéra amici renumiți ca Hugo Grotius, Cromwel și alții.

Menășe ben Israel nu se bucura de o stare materială bună, de aceea și amicul său Cromwel îi făcu o pensiune anuală de 100 funți șterlini.

Intorcându-se din Anglia în Olanda, el muri aci la 5417. Mórtea lui fu sincerăminté regretată de toți contimporanii săi, atât Iudei cât și chreștini.

PARTEA III

TIMPURILE MODERNE

§ 1. Emanciparea Iudeilor în Franca.

Cu revoluțiunea Francesilor în 5549, se îmbunătăți în genere sörtea Israeliților. In cele mai multe țeri îi emanicipară, adecă îi făcură egalî cu Chreștiniî. Din Franca se începu liberarea Israeliților cari, pîna atunci, fuseseră atît de apăsăți.

In 5551, Israeliții deveniră legalăminte cetățeni egalî Francesilor chreștiniî.

Când Napoleone I deveni Imperator și ajunseră la auzul seü varie îputări contra Israeliților din Alsația, el convocă în 5566 o adunare de o sută din cei mai însemnați Israeliți, cari aveau să combată tôte îputările. Acêsta reuși pe deplin adunăriî lor sub Președinția faimosului Abraham Furtado din Bordo. Imperatorul aprobă respunsurile lor asupra întrebărilor ce le pusese și dori fundarea unui sinedriü, compus din 71 membri, după modelul celui vechiü, ale cărei decisiuni urmaü să fie valabile publicăminte în afaceri religiose și sociale, și acêsta se făcu

spre marea bucurie și satisfacțiune a lui Israel. Dar principiul egalității în drepturi pentru Israeliți, nu pătrunse în toate cercurile poporului de cât abia cu revoluțiunea din Iulie 5590, când statul luă asupra și susținerea cultului judaic și a seminariului rabbinic. Israeliții ajunseră la funcțiuni înalte și se arătară în totdeună demni de ele.

Din Francia, emancipațiunea pătrunse puțin câte puțin în totă Europa. Dar acésta fericită schimbare produsă în pozițiunea lor externă, nu lăsă pe Israeliți să se recască în starea lor internă și nici făcu să uite trista situațiune a coreligionarilor lor din afară. Ei se siliră totdeună a depărta nefericirile ce amenințau pe frații lor.

În Damasc, (5600), se găsi ucis un călugăr capucin, care de doi ani practică medicina în zisul oraș. Se susținu că l văzură ultima oră în mahalaua Israeliților și curînd se respîndi vestea că Israeliții l au omorît. Indată cei mai însemnați Israeliți din Damasc, fură torturați și aruncați în închisore. Acésta provocă o mare perturbațiune în totă Europa. Israeliții din Francia, și cu ei cei din Anglia deciseră să trimită acolo o deputațiune și să facă pașii conveniți pe lângă autoritățile competente. Doi bărbați renumiți, Adolf Crémieux din Paris și Moise Montefiore din Londra, însoțiți de ilustrul orientalist Solomon Munk, se duseră acolo și isbutiră a face să se descopere adevărul și nevinovăția Israeliților și ca Sultantul să libereze din închisore pe nenorociții și să declare în public nevinovăția lor.

§ 2. Israelii în Germania.

Din Franca, emancipățiunea pătrunse în Belgia și în Olanda, mai târziu în Germania. În 1541 se pronunță scriitorul Dohm pentru îmbunătățirea pozițiunii civile a Israelitilor, dar nu ajută mai de loc. Ei fură lăsați în pozițiunea lor umilă și nu se desființă nici cel puțin impozitul lor personal. Abia cînd Napoleone fundă regatul Vestfaliei, se îmbunătăți puțin sôrtea lor, întiiu în Vestfalia, apoi în Baden, Hamburg, Bremen și Lübeck, Mecklemburg și Prusia. Dar cu tôte acestea vechile góne împotriva lor nu încetară încă. În Francfurt, Würtzburg și alte orașe, cînd îi întâlneaș pe stradă, le strigaș cu un cuvânt din nou născocit Hep, Hep (inițialele propozițiunii Hierosolyma est perdita, Ierusalimul este perdut), de multe ori îi amenințăș cu expulsarea, îi insultaș în scrieri și cu expresiuni urite, în scurt pozițiunea lor, nu era de loc demnă de invidiă. Abia bravul apărător al credinței și numelui judaic, Gavriel Riesser, din Hamburg (1788—1846), avu meritul d'a fi operat emancipățiunea reală a Israelitilor, prin infocată lui declarațiune „despre cererea drepturilor datorite omului“.

Dar acéstă epocă a emancipărei Israelitilor în Germania și în alte state, și desvoltarea sentimentului toleranței și umanității aș fost preparate de Moise Mendelsohn.

§ 3. Moise Mendelsohn.

Moise Mendelsohn s'a născut din părinți fôrte săraci în Dessau la anul 1724 și și a căpătat prima lui

instrucțiune la Rabinul David Fränkel. Abia era de zece ani și posedă ja o cunoștință întinsă în literatura judaică. Studia asemenea operele filosofice ale lui Maymonide cu atîta zel, în cît sănătatea lui fu sdruncinată și trupul se luă o structură urîță.

Învățătorul se, David Fränkel, strămutîndu-se la Berlin, Mendelsohn îl urmă peste puțin timp în acel oraș. Aci talentatul tînăr avu să lupte la început cu tot felul de nevoi, însă își căpătă și cunoștințe întinse în literatura germană, grăcă, latină, englesă și francesă; dobîndi și o mare abilitate în matematică. În sfârșit se îmbunătăți și poziția lui materială, intrînd ca pedagog la copiii unui ôre care Bernard, fabricant de mătăsărie și devenind apoi companionul se. Prin *jocul de șach* deveni amic intim al lui Lessing, care l introduse în cercul literaților germani.

Prin operele sele : *Phädon*, *Orele matinale*, *Ierusalim*, Mendelsohn își făcu numele nemuritor în literatura germană și prin traducerea și comentariul se asupra Pentateucului, contribui nu mai puțin la luminarea și emanciparea Israeliților din Germania. El este al treilea Moise în Istoria Israeliților, un bărbat al lui Dzeu, carele unia în sine, precum raș se întîmplă, religiunea și sciința și care a prezentat poporului se și omenirei întregi cea mai frumoasă imagine. Mendelsohn muri în 5546. O mulțime imensă de amici și adoratori îl însoțiră la locașul se din urmă. Meritele sele pentru înălțarea Israeliților, pentru nobilitarea limbei și sciinței germane, caracterul se plin de nobleță îi asigură un renume nemuritor.

§ 4. Israelii în Austria.

Nici un principe nu arată atîta iubire Israelitilor din Austria, ca împăratul Iosef II. Edictul seŭ de toleranță (5542) decise că adepții religiunii mosaice trebuie considerați ca bărbați demni de aceleași drepturi: să nu fie dar excluși, ci din contra să li se deschiză școlile publice, pentru ca să și procure știința germană, să fie asemenea admiși în armată. Pe lîngă acestea să mai pótă deschide fabrice și să se ocupe cu agricultura, dar la acestea să întrebuițeze numai lucrători Israelii, pentru ca să fie atrași cîți mai mulți la acéstă muncă.

După încetarea din viața a acestui nobil principe, succesorii seî favorizară asemenea pe Israelii, dar emancipațiunea complectă fu opera anilor din urmă. De la 5608, adecă de la suirea pe tron a pré bunului împărat Francisc Iosef I, li se acordară tóte libertățile și drepturile, dar pînă la zisul an erau încă mărginiți în multe chipuri. Astfel de exemplu, în Galiția, le era interzisă practica industriei; nogoțul chiar le era îngreunat cu multe dări; în Bohemia, numai primul născut avea dreptul d'a se căsători. Puteau cumpăra pămînturi, dar erau datorî să le cultivate cu mînele lor. În Ungaria, Israelii se bucurară totdeauna de favoruri mai mari. În 5604 li se dete permisiunea d'a esercita artele și științele, d'a se dedica advocaturei, farmaciei și ingineriei și d'a căpăta pămînturi. Aprópe 20 de ani mai tîrziu, eruditul și umanul ministru Eötvös convocă un congres israelit, spre a regula diverse afaceri ale Israelitilor și a decide asupra întrebuițării unui fond de un milion de

florin, ce exista încă de la 5608 și pe care regele îl destinase pentru scopuri scolastice.

§ 5. Pozițiunea Israeliților în cele alte state ale Europei.

În Rusia, Israeliții suspină încă sub jugul barbariei persecuțiunilor din partea concetățenilor creștini, și ura este hrănită și mai mult prin legi excepționale foarte crude. De și foarte asupriți și amărâți, se află cu toate acestea printre ei mulți bărbați îndeminateci, înțelepți și prudenți, cari se ocupă cu mare silință de științele religioso-talmudice și de cele profane. Mulți din ei sînt plugari și meșteri, dar sînt și unii cari, în lipsa de alte ocupațiuni, se dau cu mulțumire în brațele lenei și sărăciei. Abia de la domnia lui Alexandru al II se bucură și Israeliții din Rusia de foarte puține și neînsemnate favoruri.

Israeliții din Anglia ocupă o pozițiune infinitămite mai bună sub toate privințele. Ceea ce Menășe ben Israel semănase, a dat rîde minunate. Cu mari silințe, virtute și binefacere plătiră libertățile lor. În același timp, își căștigară putere, influență și bogăție. Cel mai renumit Israelit engles din timpul nostru, și căruia îi datorază atît de mult judaismul întreg, a fost Sir Moses Montefiore, născut la anul 5545 și mort în 5646.

În Elveția unde în sec. al 52-lea, Israeliții nu puteau locui de cît în puținele localități din cantónele Aargau și altele, și unde chiar în sec. al 55-lea aveau voie să și înmormînteze morții numai într'o insulă vecină, numită pentru această insulă Iudeilor, s'au schimbat

mult lucrurile în favoarea lor. Ceî patru miî de Israeliti cari locuiesc acum în Elveția se bucură de aceleași drepturi ca și locuitorii de religione creștină.

Cu încetarea puterei timpurare a Papei, aș căzut în Italia și în capitala sea Rôma, lanțurile ce împedecău libera mișcare a Israelitilor. Incă de pe timpul dominațiunii austriace, se întemeiă în Padua o renumită scôlă rabbinică, la care într'alții funcționa ca Profesor și renumitul erudit Samuel David Luzzatto. Israeliti din Italia se disting prin silința lor în industria și agricultura și mai cu sémă prin iubirea lor înfocată către patria care i a priimit în dulcele ei brațe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În 5597, se recunosc și în scris egalitatea Israelitilor cu ceî alți locuitori ai Turciei, ai cărei sultanî fură în totdeuna pentru Israeliti nisce părinți buni și milostivi. Dar din nefericire, cea mai mare parte a populațiunii israelite din Turcia sînt în ziua de azi săraci și siliți a aștepta ajutor de la coreligionarii lor din alte țări. În ultimul rezbél russo-turc, care, din nenorocire, avu un sfîrșit atît de tragic pentru împărăția turcescă. Alianța Israelită Universală și mai cu sémă baronul Hirsch. împreună cu Israeliti din Francia, Anglia, Austria și Italia avură ocașiune d'a esercita sentimentele lor de bine-facere către nenorociții și săracii coreligionarii din Turcia. Baronul Hirsch mai cu sémă, acest generos filantrop fără sémăn, dăruî pentru alinarea suferințelor lor peste un milion de franci.

În 5638, s'a înscris și în Constituțiunea României un articol menit a recunoște cu timpul deplina egalitate de drepturi civile și politice tuturor Israelitiților, cari, pe cât România a stat sub suzeranitatea Sultanilor turci, erau foarte bine tratați și mulți din ei participară direct și indirect la regenerarea Patriei.

Prin spiritul lor mercantil mai cu sémă, Israelitiții din România contribuira foarte mult la întinderea buneii stării și comerciului Patriei.

De când a devenit un regat independent și admis în concertul european, Grecia a acordat Israelitiților, fără deosebire, drepturi egale cu ale celor alți locuitori din țară.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Până și în Serbia și Bulgaria, nisce state foarte tinere, Israelitiții în ceea ce privesce drepturile lor civile și politice, n'aũ nimic de dorit.

§ 6. Israelitiții în Asia.

Palestina (Ereț Israel) cu capitala ei Ierusalim, atît de renumită încă din vechime, oferă un spectacul foarte trist. Din vechia ei magnificența nu se ved alt de cât ruine.

Din timpul persecuțiunilor în Occident, mulți Israelitiți, mai cu sémă cei goniți din Spania, se stabilira aci și formară comunități religioase. Sfintele amintiri ale timpului trecut hotără pe mulți Israelitiți din toate țerile să emigreze în Palestina, unde cei mai mulți dintre ei trăiesc din așa numită Haluqa.

De cîți va anî încó însă, Israeliții din Europa își dau tóte silințele a funda în Palestina și mai cu sémă în Ierusalim: spitale, scolî, ateliere de meserii și alte institute de binefacere precum și colonii agricole, spre a ajuta pe frații lor, cari trăiesc în Palestina, să iasă de tot din trista lor sărăciă. In secolul curent s'a îmbunătățit în adevăr fóрте mult pozițiunea lor socială.

In Arabia, Persia și China se află asemenea multe comunități judaice dar se scie fóрте puțin despre ele.

In China se zice că sînt egalî celor alți concetățenî ai lor. Limba lor este o persană fóрте amestecată cu ebraică. Cărțile lor sfinte sînt împărțite, în onórea lui Moșe și a celor 12 triburi, în 13 cărți; păzesc sâmbăta și multe alte ceremonie, dar nu înțeleg ebraica curată.

Comunitățile judaice din Indiî consistă din Israeliți albi și negri. Albiî se ocupă cu negoț și agricultură și se bucură de multe drepturi. Ceî negri, cari descind din sclave convertite la Iudaism și stabilite aci, sînt considerați ca o clasă mai inferióră și ceî mai mulți sînt meșteșugari.

Printre Israeliții indieni se numără și așa numiții B'ne Israel din Bombay, Concan și alte orașe. Acestia duc o viață patriarhală, se ocupă cu comerciul și vorbesc numai în limba indiană. Celebréză sâmbăta și din serbătorî observă numai ziua de Kippur.

§ 7. Israeliti în Africa.

În acest continent, în care locuiesc aproape $\frac{1}{2}$ milion de Israeliti, domnesc asupra lor mari necasuri și nespūsă mizeriă.

În Marocco mai cu sēmă ei ocupă o pozițiune fôrte de plâns.

Se află destul de bine în Egipt, Tunis și Tripolitană.

Falașii, un trib de Israeliti, locuitorî în Abisinia. încă de pe timpul dărîmării primului sanctuariu, depind de principiî abisinî și se ocupă mai cu sēmă cu fabricarea cārămizilor și instrumentelor de fer. Istoria și obiceiurile lor sînt puțin cunoscute, cu tôte silințele ce și dau mai mulți învêțați din Europa spre a le cuboșce mai bine. Sôrtea populațiunii israelite din Algeria începu a se îmbunătăți abia sub dominațiunea umană a Francesilor, astfel în cât astăzi ea nu lasă nimic de dorit, căci Israeliti algeriani se bucură de drepturi deplin egale cu ale celor alți cetățeni ai Franciei.

§ 8. Israeliti în America și în Australia.

De la proclamarea independenței Statelor-Unite din America de Nord în 5543, domnesce în Lumea-Nouă deplina egalitate a tutor confesiunilor. Aci nu se ma

întrebă de ce origine s'eu confesiune este cine-va, ci de facultățile și caracterul s'eu. Comunitățile judaice sunt dar deplin egale celor alte și toate cele privitoare la instituțiunile de binefaceri și la templele lor se află într'o stare foarte înfloritoare.

Cei d'ntîișu Israeliți americani au venit în acest continent pe timpul cînd inquisițiunea din Spania domnia în totă furia ei. Dar cea mai mare parte de Israeliți au venit în acest continent binecuvîntat abia în cursul acestui secol.

În Australia locuiesc mai multe mii de coreligionari. Mai întîișu s'au stabilit la Sidney, unde își au zidit o sinagogă foarte frumoasă, la care vin Israeliții cari locuiesc foarte departe unii de alții spre a face împreună rugăciunile lor în zilele de Roș hașana și Kippur.

§ 9. Asociațiunile cele mari (Hebroth).

De cînd Israeliții din Franca, Anglia, Austria și Germania s'au văzut scăpați de nevoile lor interne, s'a deșteptat în ei spiritul de solidaritate și d'a ajuta pe frații lor mai puțin favorizați de sorte.

Astfel se întemeiară mai multe asociațiuni cu scopul d'a protege pe Israeliți în toate acele locuri unde suferă numai pentru că sînt Israeliți, și d'a le da mijloce ca prin instrucțiune și profesiuni să se realțe ei singuri din starea lor de înjosire, făcîndu i să devie cetățeni folositori șieși și patri eilor. Dintr'aceste asociațiuni, cea mai importantă, cea mai binefăcătoare, și cea mai mărêță prin lucrările sale salutare pentru regenerarea Israeliților din țerile barbare și semibar-

bare, este, fără contradicere, Alianța Israelită din Paris, întemeiată în anul 5620.

§ 10. Direcțiuni religiose.

De și toți Israelitiți concórdă în dogmele judaismului, și „Ș'ma Israel Adonay elohenu Adonay echad“ „Ascultă, Israel, Eternul D-zeul nostru, Eternul este unul și unic“, o consideră ca principiul seǔ fundamental, și cu toate că în judaism nu póte fi vorba de secte, cu toate acestea se deosibesc în Israel diverse opinii și direcțiuni și anume: direcțiunea ortodoxă, direcțiunea reformatóre și în fine direcțiunea mijlocitóre.

1). Direcțiunea ortodoxă seǔ drept credincioasă stă pe baza tradițiunii și Șulhan-Aruhului. Pentru dînsa se consideră păcat cea mai mică abatere chiar și de la un simplu obiceiǔ antic. Serviciul divin nu trebuie supus la nici o schimbare ; Chorul și musica sînt excluse ca nereligiose.

2). Direcțiunea reformatóre consideră judaismul ca desvoltabil și voesce al reforma potrivit cu cerințele timpului, adecă să desființeze și să reformeze obiceiurile vechi, să introducă inovațiuni ca, de exemplu, să scurteze serviciul divin, să ștérgă óre cari rugăciunii, altele să facă a se zice în limba țerei, Tora să se citească nu într'un singur an ci în trei ani, serviciul divin să fie însoțit de chor seǔ muzică, și alte multe asemenea reforme ce s'aǔ desbătut în diverse sinóde și adunări din Germania (Brunswick, Frankfurt, Lipsca).

3). Direcțiunea mijlocitóre vrea să împace aceste două extreme, să puiă în armonia Tora și tradițiunea

cu cerințele timpului, să menție instituțiunile vechi, dar să le curețe și să le înfrumusețeze, să dea sfințire și demnitate serviciului divin, păstrându i totuși forma lui tradițională.

Printre reprezentanții principali ai ortodoxiei se numără : Hirsch, Hildesheimer, Stern, Sofer, Spitzer, Lehmann și mulți alți talmudiști importanți.

Dintre reformatori pomenim : Holdheim, Geiger, Löw, Philippsohn, Szanto, Fassel și alții.

La direcțiunea mijlocitoare se numără : Grätz, Frankl, Loel, Gudemann, Rahmer, Iellinek, Landaü și cei mai mulți din Rabbiniî ceî noi.

Fiă care din aceste direcțiuni are ziare ce susțin și respîndesc ideile profesate de ele.

Organele de publicitate ale celei d'întîi sînt : Israelitul lui Lehmann din Mainz, Jüdische Presse a lui Mayer din Berlin și Österreichische Wochenschrift a Dr. Bloch din Viena.

Ziarele celei d'a doua direcțiuni sînt :

Allgemeine Zeitung des Judenthums al lui Philippsohn din Bonn și „Neuzeit“ fundat de Szanto în Viena.

Direcțiunii mijlocitoare aparține periodicul Israelitische Wochenschrift al lui Rahmer din Magdeburg și Monatschrift, al lui Frankl-Grätz din Breslau.

Cu tîta divergența de păreri ce domnește asupra moravurilor și opiniunilor, Israel nu este împărțit în secte, căci toți respectă aceeași Tora și au o singură credință. Este dar cel mai mare păcat a osîndi pe un coreligionar pentru direcțiunea credinței lui, sîu a da ocaziune la ura și desbinare între copiii aceluiași Dumnezeu.

§ 11. Academiele israelite.

Israelitiți avură grijă de educațiunea și instrucțiunea junimei chiar în zilele lor cele mai negre, este dar de prisos să zicem că, începînd a le surîde sôrtea, ei căutară a da și mai mare putere instituțiunilor lor existente, fondară și academie ce deveniră nisce pepiniere de unde comunitățile își recrutază conducătorii și magistri lor, bărbați cu frica lui Dzeu și demni binefăcători ai națiunii lor.

Dintr'aceste academie merită a fi numite : Școla Franz din Dessaŭ, fondată de Israel Iacobsohn în 5578 cu un fond de una sută mii talere, ce numitul a dăruit pentru acésta școlă ;

Seminariul rabbinic din Breslaŭ ;

Facultatea pentru sciința judaismului din Berlin ;

Institutul theologic séu marele Beth-hamidrasch din Viena, fundat de renumitul Dr. Iellinek ;

Seminariul rabbinic din Berlin, creat și dires de Dr. Hildesheimer, școla rabbinică din Ungaria și în fine seminariul rabbinic din Paris.

§ 12. Fruntașii lui Israel.

Pe tóte tărîmurile vieței publice, vedem, în timpul modern, bărbați mari din Israel. luând o parte cît se póte de activă. Silințele lui Moise Mendelsohn aŭ, găsit continuatori și propagatori în autorități sciințifice ce trebuie să le pomenim totdeauna cu cel mai mare respect. Putem enumera erudiți, Rabbinii, scriitori, filosofi și poeți ca Sachs, Zunz, Rappaport, Beer, Philippsohn, Luzatto, Frankl, Hexheimer, Geiger

Munk, Jellinek, Fürst, Dukes, Neubauer, Cassel, Steinschneider, Goldschmidt, Jost, Grätz, Herzfeld, Adler Kämpf, Ioel, Kayserling, Rahmer și alți fórté mulți, spre cari Israel póte privi cu adevărata mîndriă.

Mulți dintre bărbații cei mari ai lui Israel din timpul modern, se numără între corifeii erudițiunii talmudice ca Moșe Sofer, Aqiba Eger, Ionathan Eibenschütz, Münz, Bneth, Frankl, Weiss. Alții aparțin la cei mai renumiți predicatori ai timpului present, ca Sachs, Salomon, Holdheim, Mannheimer, Meisel, Jellinck, Philippsohn, Goldschmidt. Alți sînt istorici ca Iost, Grätz, Kayserling, Wolf. Alții, teologi ca Schmidt, Ioel. Alții iarăși, exegeți, filologi și literați renumiți în mare număr.

Intre cei mai renumiți cantori ai Sinagogei (chazanim) vom pomeni pe Sulzer, Lewandowsky, Friedmann, etc.

Deosebit de acești bărbați cari și au consacrat séu își consacră viața Judaismului și sciinței séle, filosofia, medicina, jurisprudența, astronomia, poesia și arta au și ele reprezentanți distinși printre Israeliți. Numeni ca Lazarus, Steinthal, Traube, Crémieux, Rieser, Lasker, Kuranda, Levy, Berthold Auerbach, L. A. Frankl, Kompert, Mosenthal, Kaulbach, Oppenheim, Rahel, Sonnenthal, Roth, Meyerbeer. Hallevy, Goldmark, sînt celebrate de tóte popórele. Dar cine este în stare să numere tóte ilustrațiunile Israeliților pe tărîmul sciințelor, artelor industrielor, meseriilor și comerțului?

Dintr'aceia cari s'au făcut nemuritori prin fundațiuni de institute de săraci, bolnavi, orfanii, orbi, surdo-muți și alte așezăminte de binefacere, se numără

bărbați ca Montefiore, Rotschild, Hirsch, Goldschmiedt, Königswarter, Wertheimer, Plaut și nenumerate femei israelite de renume necontestat.

§ 13. Misiunea Israelitilor în prezent și în viitor.

Istoria Israelitilor este învățătoarea noastră cea mai bună, spre a ne arăta misiunea noastră în prezent și în viitor și a ne însemna ținta la care trebuie să ne silim a ajunge. Nică un popor de pe suprafața pământului n'a suferit atât, n'a fost mai prigonit și apăsător ca Israel pentru religiunea lui, de și această religiune este mama tutor confesiunilor monoteistice, dar și nică într'un loc nu s'a manifestat bunătatea nemărginită a lui D-zeu ca în această luptă de 4000 de ani, ce Israel a avut a susține împotriva inamicilor sei. Tote poporele anticității au dispărut de pe pământ, numai anticul Israel stă încă în picioare, pentru că lui i s'a dat misiunea d'a fi un regat de preoți, un popor sfânt, adecă, nu o națiune puternică în posesiunea unui mare imperiu, ci un popor religios destinat a susține și a respîndi cea mai curată idea despre D-zeu și doctrina celei mai sublime virtuți. Noi Israeliti dar, nu trebuie să încetăm d'a sfinți cu toții numele *Dumnezeului unu și unic*, a observa legea lui, chiar decă din pricina ei sîntem desprețuiți și apăsați. Acesta fidelitate la legea noastră, ne îndatorază încă a îndeplini punctualămintedatoriele curat umane, căci religios și judaic pôte fi numit numai acela, care la iubirea lui către D-nezeu.

unesce iubirea către semenii seî, o alipire intimă și gata la or ce jertfă pentru patria, un exercițiu activ și onest al condițiunii seî profesiuni seîle și în scurt o purtare deplin conforma cu zisa profetului Hoșea: „Omule, ți s'a anunțat ce este bine. Și ce „dorește Eternul de la tine? Nimic alt de cât a face „ce este drept, a iubi caritatea și a merge onest cu „D-zeul teî“.

F I N E

T A B L A D E M A T E R I E

PARTEA I.

TIMPURILE ANTICE

	<u>Pag.</u>
§ 1 Israel sub dominațiunea Grecilor. Alexandru cel Mare.	5
§ 2 Ptolomei	6
§ 3 Iudea sub Surieni.	7
§ 4 Maqabei	8
§ 5 Yonathan și Șimon	10
§ 6 Israelii după Șimon.— Sinedriul	11
§ 7 Sinedriul din Ierusalim	13
§ 8 Partidele religioase.	14
§ 9 Yohanau Hircanus	16
§ 10 Sfirșitul Hașmoneilor	17
§ 11 Herodes	19
§ 12 Hillel și Șamay	20
§ 13 Guvernatorii romani	22
§ 14 Dărîmarea Ierusalimului și arderea templ.	23
§ 15 Ben Zaccay și discipulii sei	24
§ 16 Israel după dărîm. celui d'al 2-lea templu	26
§ 17 Barcochba	27
§ 18 Cei 10 Martiri	28
§ 19 Rabbi Aqiba. Discipulii și soții lui.	30
§ 20 R. Iuda Hanasi. Emoreii	31
§ 21 Israel după persecuțiunea lui Adrian	33
§ 22 Talmudul.	34

PARTEA II:

E V U L M E Z I U.

	<u>Pag.</u>
§ 1 Islamul	35
§ 2 Qaraitii	36

	Pag.
§ 3 Regatul judaic al Chazarilor	37
§ 4 Gaonii	38
§ 5 Trista sorțe a Iudeilor în evul meziu în țerile neislamitice.	40
§ 6 Amicii Iudeilor	43
§ 7 Vięta și activitatea judaică	44
§ 8 R. Șelomo Ibn Ghebirol.	46
§ 9 Iuda Hallevy	47
§ 10 R. Abraham Ibn Ezra	48
§ 11 Maymonide	49
§ 12 Nahmanide	51
§ 13 Don Isaac Abrabanel	52
§ 14 Rași	53
§ 15 R. Isaac Alfasi seũ Rav Alfes	55
§ 16 Cîte va celebrități din Germania	56
§ 17 Qabbala. Sabbetay Tevy	57
§ 18 Benedict Spinoza. Acosta	59
§ 19 R. Menășe Ben Israel	61

PARTEA III. Library Cluj

TIMPURILOR MODERNE

	Pag.
§ 1 Emaniciparea Iudeilor în Franca	62
§ 2 Israelitiți în Germania	64
§ 3 Moise Mendelsoh	„
§ 4 Israelitiți în Austria	66
§ 5 Pozițiunea Israelitiților în cele alte State ale Europei	67
§ 6 Israelitiți în Asia.	69
§ 7 Israelitiți în Africa,	71
§ 8 Israelitiți în America și în Australia	„
§ 9 Asociațiunile cele mari (Hebroth)	72
§ 10 Direcțiuni religiose	73
§ 11 Academiile israelite	75
§ 12 Fruntași lui Israel	„
§ 13 Misiunea Israelitiților în present și viitor	77

Univ. Cluj
9650 1021